

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Social cirkus
Využití cirkusového umění
v kontextu neformální výchovy

Jarchovský Adam

Vedoucí práce: Mgr. Marie Ortová
Studijní program: B 7508 Sociální práce
Studijní obor: Pastorační a sociální práce

Praha 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Social cirkus: Využití cirkusového umění v kontextu neformální výchovy napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne

Jarchovský Adam

Bibliografická citace

JARCHOVSKÝ, Adam. *Social cirkus: Využití cirkusového umění v kontextu neformální výchovy*. Praha, 2013. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Mgr. Marie Ortová.

Anotace

Práce představuje social cirkus jako přístup, který využívá cirkusové umění jako nástroj neformální výchovy. Popisuje teorii neformální výchovy a její uplatnění zejména při práci s rizikovou mládeží. V práci je akcentována souvislost sociální práce se social cirkusem a jsou v ní popsány důležité principy social cirkusu. Dále jsou v práci uvedeny argumenty, které vyzdvihují cirkusové umění jako vhodný výchovný prostředek pro děti a mládež. Součástí práce je i představení hlavních organizací, které používají social cirkus ve světě a v České republice.

Klíčová slova

Neformální výchova, volný čas, social cirkus, riziková mládež, sociálně znevýhodněná mládež.

Summary

This thesis deals with social circus as an approach, which uses circus art as a tool for non-formal educational purpose. It describes the theory of non-formal education and application of non-formal education especially on youth at risk. The first part of this bachelor work focuses on connection of social circus with social work and describes main principles of social circus. The second part is dedicated to arguments stating why social circus has beneficial effects on educational work with youth. Further this work contains an introduction of main social circus associations which are used in social circus throughout the world and in the Czech Republic.

Keywords

Non-formal education, leisure, youth at risk, social circus, social work.

Poděkování

Rád bych zde poděkoval vedoucí bakalářské práce Mgr. Marii Ortové za odborné vedení práce a vstřícnost při konzultacích.

Obsah

Úvod.....	7
I. Část „social“	9
1.1. Výchova.....	10
1.1.1. Filozofické kořeny výchovy	12
1.1.2 Formální, informální a neformální výchova	13
1.2. Volný čas	15
1.2.1. Volný čas mládeže.....	16
1.3 Sociálně znevýhodněná a riziková mládež	17
1.3.1. Rodina	17
1.3.2. Škola.....	18
1.3.3. Vrstevnické skupiny	18
1.3.4. Dědičnost a ostatní	20
1.4 Neformální výchova sociálně znevýhodněné a rizikové mládeže	21
II. Část „cirkus“	23
2.1 Stručně k historii cirkusu	24
2.2. Social cirkus	26
2.3 Proč cirkus funguje	30
2.3.1. Já	31
2.3.2. Risk	34
2.3.3. Důvěra	36
2.3.4. Trénink	37
2.3.4. Sny.....	39
2.3.5. Zábava	41

2.4. Social cirkus ve světě.....	42
2.4.1 Cirque du Monde.....	42
2.4.2 Caravan Network	43
2.4.3 ASCA – Asia-Pacific Social Circus Association	44
2.4.4. American Youth Circus Organization.....	44
2.5. Social cirkus v České republice	46
Závěr	48
Seznam literatury	49

Úvod

Social cirkus jako téma pro svou bakalářskou práci jsem si nevybral náhodou. Slova „Social“ a „cirkus“, jsou úzce spjata s mým životem. Pod slovem „social“ se skrývá sociální práce, která je předmětem mého studia a odborným rámcem této práce. Druhé slovo „cirkus“ reprezentuje svět cirkusového umění, které je mým zaměstnáním a zábavou současně.

Spojení těchto slov ovšem nevzniklo pouze pro potřeby mé práce, nýbrž se jedná o alternativní formu sociální práce, která využívá cirkusové umění jako nástroj pro dosažení svých cílů. Social cirkus i přes svou poměrně krátkou historii dosáhl uznání jak v praxi, tak i v akademickém prostředí.

V kontextu se světem je Česká republika v social cirkusu značně pozadu, ale zejména v posledních dvou letech je díky aktivitám Cirqueonu – centra pro nový cirkus na vzestupu. V současnosti se formuje celostátní síť organizací pracujících či experimentujících se social cirkusem, zároveň probíhá navazování úzké spolupráce se zahraničními centry po celé Evropě.

V úvodu to zmiňuji zejména proto, abych podtrhl aktuálnost mé práce. V České republice v současné době chybí ucelený dokument, který se soustavně věnuje social cirkusu a který by mohl sloužit jako zdroj informací pro formující se základnu.

V mé práci bych rád zužitkoval všechny své zkušenosti pramenící ze studia sociální práce a praxe social cirkusu. Soustavně se věnuju social cirkusu již pátým rokem a měl jsem možnost spolupracovat na mnoha projektech v České republice i v zahraničí. Mezi výrazné zkušenosti patří pobyt v palestinské cirkusové škole na Západním břehu Jordánu, práce s Romy v České republice, Bosně a Hercegovině, Makedonii nebo na Slovensku. Teoretické zkušenosti čerpám z odborných seminářů social cirkusu ve španělské Valencii a Alicante. Samozřejmě využiju i zkušenosti pramenící z práce v Cirqueonu – centra pro nový cirkus, kde působím jako lektor social cirkusu.

Práce je rozdělena na dvě hlavní části. V první části představím důležité pojmy, které souvisí s aspekty sociální práce v konceptu social cirkusu. Pokusím se stručně popsat historii filozofického uvažování o výchově, teorii výchovy a zejména pak neformální výchovu, která souvisí se social cirkusem nejvíce. Budu se věnovat i problematice volného času jako prostředí pro realizaci neformální výchovy. Nakonec popíšu cílovou skupinu, která je považována za nejrozšířenější cílovou skupinu social cirkusu – rizikovou mládež. Budu přitom čerpat z dostupných a relevantních zdrojů uznávaných v souvisejících oborech.

V druhé části se budu věnovat kořenům social cirkusu, jeho aktuálnímu postavení, rozšíření ve světě a jeho teoretické základně. Představím současný stav social cirkusu v českém prostředí a jeho ambice v rámci světového kontextu. Zpracování druhé části je ztíženo tím, že takřka neexistují česky psané dokumenty k tématu, a proto budu čerpat z cizojazyčných zdrojů.

Za cíl práce si kladu představit social cirkus v uceleném dokumentu, který v českém prostředí zatím chybí. V představení social cirkusu bude kladen důraz na propojení se sociální prací, čímž bych chtěl vyzdvihnout social cirkus jako kompetentní přístup, který může mít signifikantní dopad na výchovu zejména mladých lidí. Rád bych podal zprávu o stavu social cirkusu ve světě a poznatky srovnal s vývojem v České republice. Součástí práce by měla být i predikce vývoje a nastínění možností realizace social cirkusu v českém prostředí. V neposlední řadě svou bakalářskou práci pokládám za příležitost pro ucelení mých zkušeností a znalostí, které bude mít pozitivní vliv na mou současnou i budoucí praxi v social cirkusu.

I. Část „social“

První část práce představuje témata, která souvisí se social cirkusem a skrývají se pod slovem „Social“. V českém prostředí se nepřekládá toto slovo v rámci názvu social cirkus, ale pakliže bychom to přece jen udělali, získali bychom „sociální cirkus“. Zde je již patrná souvislost se sociální prací, která je pro social cirkus konstitutivním prvkem. Sociální práce je multidisciplinární obor, který čerpá z poznatků pedagogiky, psychologie, sociologie, filozofie, ekonomiky, práva, lékařství a mnoha dalších vědních disciplín. Social cirkus svou teoretickou základnu staví na těchto poznatcích a ty zásadní představí první část. Jelikož social cirkus za svou cílovou skupinu nejčastěji považuje děti a mládež, a zejména tu rizikovou, bude v této části akcentována souvislost výchovy a volného času právě v kontextu s touto cílovou skupinou. První část se rovněž bude hlouběji zabývat rizikovou mládeží a potenciálem výchovných prostředků a připraví tak teoretickou základnu pro popis social cirkusu jako jednoho z výchovných prostředků rizikové mládeže.

1.1. Výchova

Výchova je dnes chápána jako komplexní proces, na jehož průběhu participují různí činitelé. Kdysi dávno byla výchova spjata pouze s rodinou, v dobách kdy rodina fungovala jako soběstačná a samostatná jednotka, která musela plnit své funkce tak, aby byla přežití schopná. Výchova byla základní a nejdůležitější funkcí rodiny. Výchova dětí přímo souvisela se zajištěním rodiny, rodiče si tak zabezpečovali spokojené stáří v péči svých potomků, otcové předávali své zkušenosti svým synům a ti pak svým. Rodina se ovšem v průběhu historie transformovala a s tím se měnili i její funkce. Rodina přestala být onou samostatnou jednotkou. Proměna má zřejmě kořeny v období po průmyslové revoluci a v době industrializace. Rodina nedokázala odolávat diktátu společnosti a jejím potřebám a transformovala se do podoby dnešní okleštěné instituce.

Soběstačnost rodina ztrácela napříč svými funkcemi, ekonomická soběstačnost se měnila v závislost na institucích, ochranou funkci z části převzal stát a výchovně socializační funkci rovněž převzali externí instituce.

První instituce, která citelně zasáhla do exkluzivního postavení rodiny na poli výchovy, byla nepochybně škola. V našem prostředí za tento systematický zásah vděčíme vydání „Všeobecného školního řádu“ Marií Terezií a později zavedení povinné školní docházky roku 1805 Františkem I. a jeho ženou Marií Terezií Neapolskou.

Zavedení školní docházky před více než 200 lety bylo výstřelem, který odstartoval soustavné vměšování společnosti do výchovné a socializační funkce rodiny. Dnes jsme v 21. století, znamením doby je výkon, ekonomická úspěšnost, sociální status a tradiční rodina zní spíše jako archaismus. Máme moderní auta, moderní počítače, moderní byty, a tak nemůže chybět i moderní rodina. Moderní rodina se musí neustále podřizovat společenským apelům. Ekonomický tlak vyžadující ekonomickou aktivitu obou partnerů vytlačuje v rodinných prioritách péči o děti více do pozadí. Dětem se rodiče věnují čím dál méně, a to má nutně za následek omezení výchovné a socializační funkce rodiny.

Společnost participuje na této funkci nejmarkantněji prostřednictvím školského systému. Škola dítě vychovává, socializuje a vzdělává, ale její působení končí v momentě zvonění zvonku poslední hodiny dne. To, co tímto okamžikem začíná, je označováno jako volný čas.

Volný čas je podstatnou složkou denního režimu dítěte. Zamyslíme-li se nad výchovným působením na dítě, zjistíme, že škola výchovnou funkci plní jen zlomek dne. Rodiče své děti často vidí až večer. Úvahou zjišťujeme, že volný čas pokrývá podstatnou část dne. Co děti a mládež dělá ve svém volném čase?

Společnost si uvědomila, že volný čas je prostorem pro výchovné působení, ale kdo by se této úlohy měl zhostit? Zde přicházejí na řadu nejrůznější organizace, které se výchovným působením ve volném čase zabývají. Některé organizace plní úlohy „pouhé“ výplně volného času a nekladou si za cíl vychovávat, alespoň vědomě ne. Jiné mají propracované teoretické koncepty, které cílevědomě výchovně působí na své účastníky. Jeden z nich je předmětem této práce, je jím social cirkus.

Social cirkus úzce souvisí s pedagogikou jakožto společenskovední disciplínou, která zkoumá důležité souvislosti záměrného ovlivňování člověka, mezi které patří i výchova.

Výchova je označována dokonce jako věda o výchově, eventuálně jako věda o výchově a vzdělání (vzdělávání). Výchovu samotnou pak chápeme jako:

„Cílevědomý a záměrný proces, který umožňuje změnu a rozvoj jedince v souladu s jeho potřebami, individuálními dispozicemi a sociálními vztahy“.¹

V definici zastává důležitou funkci označení výchovy za proces. Proces je něco, co není ukončeno, co trvá, což odkazuje na fakt, že výchova není pouze součástí dětství a dospívání. Výchova je celoživotní proces a člověk je ve svém životě neustále nucen se rozvíjet a adaptovat na rozvoj společnosti a ekonomické, sociální a kulturní změny.²

Výchovou se zabývali filozofové, společnost i vzdělávací instituce. Různé filozofické proudy vytvářeli své koncepty výchovy, její cíle a ideály. Výchova byla zkoumána v kontextu východisek filozofie (Platón, J. A. Komenský, J. Patočka, Z. Kratochvíl, R. Palouš), etologie (K. Lorenz) či psychologie (S. Freud, C. G. Jung, A. Adler, E. Fromm).

Ve výchově nalezneme i rozdílná pojetí, které se liší dle rozdílných autorů. Jedním z nich je například pojetí, které rozlišuje rozdíl ve významu vychovávaného a vychovatele. Rozlišujeme tři druhy. První akcentuje roli vychovatele (G. A. Lindner, O. Kádner), druhé naopak vychovávaného (J. J. Rousseau, M. Montessori, R. Steiner) a třetí hledá těžiště v interakci vychovatele a vychovávaného (humanistická, moderní, současná pedagogika).³

O výchově se dá rovněž přemýšlet v kontextu cílů, tedy podle výchovně vzdělávacích hodnot, ke kterým se výchova vztahuje. Dále z hlediska prostředí, zda-li výchova probíhá v rámci instituce, či mimo ni. Dále se rozlišují prostředky výchovy, činitelé a faktory, které pomáhají dosažení cíle.

¹ ČÁBALOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. Praha: Grada Publishing a.s., 2011. Str. 28

² ČÁBALOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. Praha: Grada Publishing a.s., 2011.

³ SVOBODOVÁ, Jarmila, ŠMAHELOVÁ Bohumíra. *Kapitoly z obecné pedagogiky*. Brno: MSD s.r.o, 2007.

Tato kapitola nemá za úkol obsáhnout všechno, co s výchovou souvisí, jejím cílem je upozornění, že výchova je velice komplexní fenomén, jehož zkoumáním se zabývali a zabývají odborníci napříč kulturami a dobou. Právě kořeny přemýšlení o výchově se bude věnovat následující kapitola.

1.1.1. Filozofické kořeny výchovy

Jak bylo zmíněno výše, výchova je ve své podstatě velice složitý a dynamický proces. Její pojetí prošlo za dobu lidské existence mnoha změnami, které ovlivňovala historická, filozofická a společenská východiska. V kapitole 1.1.1. si představíme některé z nich.

Při hledání významu výchovy nelze přehlédnout období antického Řecka, které položilo základy současné západní civilizace. Řecká filozofie považovala výchovu (paidea) za jednu ze základních duchovních kategorií. Komplexně a systematicky se jí zabýval například Platón, a to především ve své Ústavě. Platónovo pojetí výchovy mělo předlohu v Sokratovi, který nevychoval přímo, nýbrž jaksí mimochodem. Pomocí promyšlených otázek vedl partnera v dialogu k nalezení odpovědi. Svou výchovnou činnost spatřoval v péči o lidskou duši. Právě na toto Sokratovo „porodnické umění“ a důraz na péči o lidskou duši navázal Platón. Platón chápal duši (psyché) jako životní pohyb. Smyslem a orientací tohoto životního pohybu byl příklon k ideji dobra (to agaton). Výchovou Platón zamýšlel nasměrování, doprovázení k ideji dobra.⁴

Sokratovo porodnické umění Platón stavěl do kontrastu se sofisty. Sofisté předávali vědomosti za peníze, poučovali, zatímco filozofové (Sokrates) učí. Motivací sofisty je odměna, zatímco odměnou pro filozofa je probouzející se vědomí.⁵ Výchova a vzdělání je pak namáhavá a bolestná cesta, vychovávaný je doslova vlečen nahoru, tak jak to Platón popisuje ve svém podobenství o jeskyni. Výchova není tedy pouze cestou k něčemu bezprostředně užitečnému, je to odkrytí další dimenze přirozeného světa, jejím cílem je otevřenost smyslů a schopnost osvětlit se v životním zápase (areté).⁶

Jakkoliv bylo Platónovo pojetí výchovy nadčasové, bylo ještě silně ovlivněno společenskou konstitucí. Výchova, byla do jisté míry výsadou aristokracie (slovo „aristokracie“ je odvozeno z „areté“, viz výše). Důležitost výchovy všech lidí bez rozdílu

⁴ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann & synové, 1995.

⁵ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann & synové, 1995.

⁶ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann & synové, 1995.

a každého člověka zvláště akcentoval poslední biskup Jednoty bratrské a jeden z největších českých myslitelů, filozofů a spisovatelů Jan Ámos Komenský.

Výchova byla pro Komenského páteř života, tím co je schopné učinit život lidským životem.⁷ U Komenského lze spatřovat, stejně jako u Platóna, paralelu vychovatele s průvodcem. U Platóna vychovatel provedl vychovávaného k ústí jeskyně, u Komenského vychovatel provází člověka v labyrintu světa jako v bludišti lidství. Podle Komenského je lidskost úzce spjata s výchovou, výchova je dokonce řešením otázky lidskosti. Opravdu lidským se může a musí člověk stát. Lidskost není fakt, nýbrž je to možnost, kterou je potřeba vykonat. Lidskost odlišuje člověka od věcí, člověk jako poblouzněný v labyrintu hledá lidství. „Zbloudilý člověk v labyrintu se věcí stává a není pak schopen se vidět jako člověk a převzít lidské poslání, lidskou odpovědnost za sebe, za druhé, za věci – za smysl všeho.“⁸

Bloudícímu člověku musí být pomozeno, potřebuje někoho, kdo má schopnosti a dokáže ho vyvézt z labyrintu. Doprovázejícím či vedoucím myslí Komenský dle Patočky vychovatele nebo vychovávajícího.

Komenský promýšlel systém výchovných příležitostí, který má být poskytnut každému člověku, má-li se stát člověkem. Svět je škola, obstat v ní znamená poskytnout všem lidem škol a do výchovného procesu uvést všechny lidi, každého člověka.⁹

Ač Komenský promýšlel ve svém díle *Didactica magna* systematizaci školství v závislosti na věku a popsal konkrétní předměty a cíle výchovy pro daný věk, v jeho odkaze lze spatřovat i apel na výchovné působení mimo školský systém. Výchovu Komenský chápe široce, jako proces provázející celý život člověka, ve všech jeho aspektech.

1.1.2 Formální, informální a neformální výchova

Rozlišení výchovy na formální, informální a neformální se vztahuje k prostředí, ve kterém se realizuje a ve vztahu k institucionalizaci výchovy. Teorie výchovy rozlišuje tři druhy. Klade zřetel na komplexně chápané výchovné působení.

Prvním typem je výchova formální. Odehrává se nejčastěji ve školním prostředí. Je zajišťována a podporována státem, je věkově odstupňována od základního po vysoké vzdělávání. Druhým typem je výchova informální. Jedná se o výchovu rozptýlenou, získávání vědomostí a rozvoj osobnosti bez institucionálního začlenění. Informální výchova vyplývá

⁷ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II*. Praha: Oikoymenh, 1998., s. 354

⁸ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II*. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 355.

⁹ PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II*. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 356.

z každodenního kontaktu a zkušenosti s rodinou, přáteli, vrstevnickými skupinami, vlivem médií a dalších činitelů. Třetím typem je neformální výchova. Je to cílená a strukturalizovaná aktivita mimo formální systém výchovy (např. zájmový kroužek, umělecký soubor nebo sportovní družstvo). Hlavním rozdílem mezi výchovou informální a neformální je skutečnost, že je více méně dána postavením dítěte ve společnosti, tudíž se informální výchova obtížně ovlivňuje. Neformální výchova naproti tomu od mladého člověka vychází, realizuje se prostřednictvím jeho dobrovolné činnosti.¹⁰

Neformální výchova má v kontextu tématu této práce významné postavení a proto ji budeme věnovat více pozornosti.

Neformální výchovu vymezují následující rysy:

- „Je součástí koncepce a praxe celoživotní výchovy a vzdělávání.
- Zahrnuje svobodu a dobrovolné rozhodování o účasti na aktivitách, jež poskytují nejen věcné a odborné znalosti a dovednosti, nýbrž také širě pojaté schopnosti, sociální kompetence a hodnoty (demokratické občanství, rovnost muže a ženy, ekologické uvědomění, tvořivý a aktivní přístup, účast na životě společnosti a angažovanost na jejím vývoji apod.)
- Obsahuje prvky demokratického (úsilí o spoluúčast na životě společnosti a angažovanost na jejím vývoji apod.)“¹¹

Neformální výchova v poslední době nabývá na důležitosti. Samotný formální školní systém není schopen sám o sobě dostát všem požadavkům na přípravu mladé generace.¹²

Ačkoliv není to jen trendem současnosti. I v minulosti se ukazovala organizovaná aktivita ve volném čase mládeže jako silný výchovný prostředek, který pomáhal formovat generace našich předků.

Volný čas je další důležitý pojem, kterému je třeba věnovat pozornost, na jeho vymezení se zaměříme v následující kapitole.

¹⁰HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004.

¹¹ HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. str. 19.

¹² HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004.

1.2. Volný čas

Volným časem rozumíme čas, kdy člověk nevykonává činnost pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život, k této činnosti přistupuje člověk s očekáváním, účastní se jí na základě svého svobodného rozhodnutí a přináší mu příjemné zážitky a uspokojení.¹³

Volný čas má celou řadu funkcí, kterými nám v životě přispívá. Vymezení těchto funkcí se v literatuře často liší, uvedeme si zde některé:

Francouzský sociolog volného času Roger Sue funkce volného času definuje takto:

- „Psychologická funkce (uvolnění, zábava, rozvoj)
- Sociální funkce (socializace, příslušnost k nějaké sociální skupině)
- Terapeutická funkce
- Ekonomická (pozitivní vliv na uplatnění člověka profesní činností, výdaje účastníků vynakládané na aktivity volného času, pojetí volného času jako prožívání, anebo pouhé spotřeby vedoucí k odcizení)¹⁴

Jiné vymezení představuje německý pedagog Horst W. Opaschowski, který za základní funkce považuje:

- „Rekreace (zotavení, uvolnění)
- Kompenzace (odstraňování zklamání a frustrací)
- Výchova a další vzdělávání (učení o svobodě a ve svobodě, sociální učení)
- Kontemplace (hledání smyslu života a duchovní výstavba)
- Participace (účast na vývoji společnosti)
- Integrace (stabilizace života a vrůstání do společenských organismů)
- Enkultura (kulturní rozvoj sebe samých, tvořivé vyjádření prostřednictvím umění, sportu, technických a dalších činností)¹⁵

Pro plnohodnotné využití volného času je třeba mít schopnost se ve svém volném čase orientovat a znát možnosti jeho využití. Schopnost orientace ve svém volném čase si člověk, spolu s nespočtem jiných schopností, osvojuje během dětství a dospívání.

¹³ HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004.

¹⁴ SUE In: HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. Str. 14.

¹⁵ OPASCHOWSKI In: HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. Str. 14.

1.2.1. Volný čas mládeže

Děti nemají dostatek zkušeností, aby dokázali svůj volný čas efektivně využívat, a potřebují citlivé vedení. Vedení by mělo být nenásilné a nabízené činnosti pestré, přitažlivé a účast na nich dobrovolná. Míru ovlivňování volného času determinuje věk dítěte, mentální a sociální vyspělost a zejména charakter rodinné výchovy.¹⁶

Rodina však pod vlivem současných trendů prochází změnou. Na jedné straně tu můžeme pozorovat vliv postmoderní společnosti, v níž konzumní myšlení nutí rodiče k neustálému honu za výdělkem a následkem pracovního vytížení je praktická absence volného času. Rodiče pak nemají na dítě čas a ani nemohou být pro dítě modelem, jehož prostřednictvím by načerpalo možnosti způsobu trávení volného času. Permanentní pracovní vytížení rovněž rodičům neumožňuje mít přehled o volnočasových aktivitách svých dětí. Rodiče si pak často neuvědomují, že pouhá finanční investice do nákladných volnočasových aktivit nepostačí ke kompenzaci své neangažovanosti.

Dostáváme zároveň i k opačnému pólu. V dnešní době, kdy náklady na život stále stoupají, jsou pro mnohé rodiny volnočasové aktivity jejich dětí nad rámec rodinných rozpočtů.

V současné době se rozdíl mezi sociálně úspěšnými a znevýhodněnými skupinami obyvatel zvětšují. To se projevuje i na možnostech trávení volného času mládeže. Pro některé jsou k dispozici zařízení na špičkové úrovni, ale pro mnohé zůstávají k dispozici jenom ulice, náměstí a další městské prostory jako místa spontánního shromažďování.¹⁷

Právě trávení volného času ve veřejných prostředích může být pro mládež rizikové, proto je třeba přemýšlet, jak nabídnout mládeži takové aktivity, které by saturovaly jejich zájem a zároveň poskytly dostatek podnětů k jejich rozvoji. Dostatek podnětů ovšem není důležitý pouze u mládeže, která nemá volnočasové aktivity. Stejný apel můžeme vznést i k oněm více či méně nákladným volnočasovým aktivitám a ptát se, zda neplní funkci jakési „vaty“, výplně, která si neklade za cíl působit komplexně na vývoj dítěte. V dalších kapitolách se budeme věnovat nutnosti konceptualizace výchovy ve volném čase a realizaci takových aktivit, které adekvátně naplňují výchovný potenciál volného času dětí a mládeže.

¹⁶ PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času: praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 1999.

¹⁷ HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004.

1.3 Sociálně znevýhodněná a riziková mládež

Sociálně hendikepovaná a riziková mládež jsou pojmy, které se v mnoha bodech překrývají. Dalo by se říct, že sociálně hendikepovaná mládež je podřazený pojem rizikové (někdy také ohrožené) mládeže.

Vladimír Labáth charakterizuje rizikovou mládež jako dospívající, u kterých je následkem působení více faktorů zvýšená pravděpodobnost selhání v sociální a psychické oblasti.¹⁸

Těmito faktory, které uvádí ve své definici Labáth, se detailněji zabývá Matoušek a Kroftová. Kromě rodiny mezi ně řadí i další významné socializační činitele jako školu a vrstevníky.

1.3.1. Rodina

Sociálně znevýhodněná mládež je již podle samotného názvu taková mládež, která je určitým způsobem znevýhodněná vůči jisté představě normality sociálního zázemí. Primárním sociálním zázemím je nepochybně rodina. Co je tedy normální rodina? V sociální práci je tato otázka vždy choulostivá a nejinak tomu je mnohdy i v jiných oborech jako sociologie, medicína apod.

F Walsová vymezuje čtyři různé přístupy k normalitě rodiny:

- „Normalita jako zdraví a absence patologie – tradiční medicínsko-psychiatrický přístup považující za normální takovou rodinu, jejíž žádný člen nevykazuje symptomy poruchy nebo psychopatologie. Tomuto pojetí lze namítat, že individuální psychická porucha nemusí být příznakem rodinné dysfunkce, ani není možné předpokládat, že by psychicky zdravý jedinec musel nutně vyjít pouze ze zdravé rodiny.
- Normalita jako ideál – přístup vycházející z humanistických teorií ztotožňující normalitu s ideálním nebo optimálním fungováním. Představu ideální rodiny ovlivňují sociální, kulturní a etické normy. Úspěšnost rodiny je spjata s určitými hodnotami.
- Normalita jako průměr – toto sociologické pojetí normality považuje rodinu za normální, jestliže odpovídá obvyklému, typickému. Některé negativně působící rodinné vzorce mohou být v tomto pojetí považovány za normu, jelikož jsou ve společnosti poměrně časté (např. alkoholismus).

¹⁸ LABÁTH, Vladimír. *Riziková mládež*. Praha: Portál, 2001.

- Normalita jako transakční proces – tento přístup vycházející ze systémové teorie věnuje pozornost procesům probíhajícím v čase a v úvahu bere časový i sociální kontext rodiny.¹⁹

1.3.2. Škola

„Novověká škola ve skutečnosti nikdy nebyla institucí, kde by se děti jen učily „předmětům“ a kde by se učitelé nezajímali o jejich socializaci, osobnostní a morální vývoj a kde by se soudilo, že tyto aspekty mají být přenechávány rodinám, vlivu církve nebo jiných institucí. Od školy se vždy očekávalo něco víc.“²⁰

V dnešní době se škola stává čím dál důležitějším prostředím, ve kterém si dítě osvojuje základní socializační dovednosti, zejména v období adolescence a pubescence, kdy se jedinec emancipuje od rodiny a hledá nové zdroje v jiných prostředích než je rodina. Ovšem tato situace klade nárok na školní instituci, od které se vyžaduje spolupráce právě s rodinou. Rodiče by se měli stát partnery školy a společně působit na příznivý vývoj jedince.

Rodina motivuje své děti během studia, ovlivňuje, kdy děti opustí oblast vzdělávání a zapojí se na trh práce. Úroveň vzdělání rodičů velmi často určuje úroveň vzdělání jejich dětí.²¹

Škola je řazena mezi rizikové faktory zejména proto, že je to nejvýznamnější institucionalizované prostředí, ve kterém se dítě pohybuje. Funguje jako zkušební prostředí pro ověřování dosud osvojených vzorců a zároveň zdroj nových. Pro dítě, které není dostatečně vybaveno sociálními dovednostmi z rodinného prostředí, se stává škola velice rizikovým faktorem. Zjišťuje, že jeho vzorce nefungují stejně jako u jeho vrstevníků. Dítě se neztotožňuje se školním prostředím, které se pro něj stává ohrožující. Realizuje se více mimo ni, zejména ve vrstevnických skupinách, které bývají mnohdy prostředím patologickým.

1.3.3. Vrstevnické skupiny

Dalším zmíněným socializačním činitelem jsou vrstevníci. Vrstevnické skupiny jsou základní referenční skupiny pro děti a mládež. Tuto skupinu si na rozdíl od rodiny a školy volí sami a přikládají jí velkou důležitost. Právě přes vrstevnické skupiny si uspokojují své psychické potřeby jako je sdílení účasti na aktivitách, vzájemné poznání a poskytování

¹⁹ WASOVÁ In: SOBOTKOVÁ, Ivana. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál 2001.

²⁰ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., *Mládež a delikvence*, Portál, Praha 1998. Str. 65.

²¹ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006.

emoční opory. Právě ve chvíli, kdy rodina neposkytuje dostatečně bezpečné prostředí, stává se vrstevnická skupina pro dítě mnohem důležitější.

Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina mnohem důležitější než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, které dětem poskytují přiměřenou míru podpory a vedle toho jim přiměřeně vytyčují meze dovoleného chování.²²

Právě tyto skupiny bývají významným zdrojem pro patologické chování dětí a dospívajících. Například v přehledu anamnestických údajů kriminální subkultury se dozvíme, že u 75 % prvovězňených (79 % vícevězňených) bylo zjištěno nevhodné trávení volného času.²³

K pojmu vrstevnická skupina se bezpochyby řadí i pojem subkultura. Během dospívání mají děti potřebu někam patřit, čímž si potvrzují svou identitu a vymezují se proti světu dospělých. Právě tyto subkultury bývají často zdrojem kriminogenních a patologických jevů. Již výše jsem uvedl, že nedostatečná opora rodiny vede k většímu lpění na vrstevnické skupině. To se právě u rizikové mládeže stává velice nebezpečné ve spojení se subkulturou, která obvykle nemá k patologickým projevům daleko. Mezi tyto skupiny patří drogová subkultura, rasistická subkultura a subkultura pseudonáboženská.²⁴

Právě v případě, kdy dospívající lpí na subkultuře více než na rodině či jiných institucích, stává se konformní k jejím hodnotám a cílům. To vede k potřebě získání vysoké či prestižní pozice ve skupině, což může být v případě zmíněných subkultur vázáno s patologickým chováním.²⁵

Rodina spolu se školou a vrstevníky jsou největšími rizikovými faktory.

²²MATOUŠEK, O, KROFTOVÁ, A, Mládež a delikvence, Portál, Praha 1998.

²³FISCHER, Slavomír a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie*. Praha: Grada publishing a.s., 2009.

²⁴MATOUŠEK, O, KROFTOVÁ, A, Mládež a delikvence, Portál, Praha 1998.

²⁵ MATOUŠEK, O, KROFTOVÁ, A, Mládež a delikvence, Portál, Praha 1998.

1.3.4. Dědičnost a ostatní

„Genetická zakotvenost lidského jednání je aspekt současnými společenskými vědami stále nedoceněný. Prakticky všechny osobnostní vlastnosti i většina lidských postojů, a dokonce zájmů, je dědičná.“²⁶

Biologickými determinanty se již zabývali leckteří vědci v minulosti. Zřejmě nejznámější je výzkum C. Lombrosa, který se zabýval tzv. rodilými zločinci. Dalším byl například americký antropolog E. Hooton, který se ve třicátých letech zabýval „degenerativními stigmaty“ ve tvarech lebky zločinců.

Dědičnost je nepochybně jeden z mnoha faktorů, který se spolupodílí na chování jedince. Genetická dispozice může ovlivňovat například sníženou sebekontrolu, hyperaktivitu či vlohly pro zneužívání alkoholu.

Právě alkohol, měkké a tvrdé drogy, rizikové sexuální chování, poruchy příjmu potravy a krize identity jsou další rizikové faktory, které ovšem často souvisí se socializačním prostředím.

Dalším nezanedbatelným rizikovým faktorem jsou osobnostní dispozice. Mezi ně patří například psychopatie. Jedná se o takovou osobnostní dispozici, která staví člověka mimo normu. Ovšem rozeznávání této dispozice bývá u mladistvých nelehké. Těžko lze odlišit povahové změny zapříčiněné dospíváním od stálých povahových rysů.²⁷

V souvislosti s rizikovými osobnostními rysy pak je nutné zmínit syndrom hyperaktivity (ADHD). Při dlouhodobém sledování dětí s tímto syndromem se ukázalo, že tyto děti mají větší problémy při adaptaci na společenské prostředí, než ostatní děti. Syndrom hyperaktivity bývá spojován s impulzivitou, agresivitou, záchvaty vzteku a sníženým sebehodnocením.²⁸

Vymezili jsme si faktory, které ovlivňují „rizikovost“ mládeže. Jak bylo uvedeno výše, za rizikovou označujeme mládež, pakliže je ohrožena součinností více rizikových faktorů. V dnešní době je pro mládež obzvláště ve velkých městech velice těžké vyhnout se nálepce riziková. Vždyť dospívání je samo o sobě rizikovou záležitostí. Pakliže tedy uvážíme, že samotný fakt dospívání je jedním z rizikových faktorů, stačí nám pak pouze jeden další, abychom naplnily onu „součinnost více faktorů“. Ve světle tohoto zjištění by bylo snadnější definovat „nerizikovou“ mládež.

²⁶MATOUŠEK, O, KROFTOVÁ, A, Mládež a delikvence, Portál: Praha 1998. Str. 21.

²⁷MATOUŠEK, O, KROFTOVÁ, A, Mládež a delikvence, Portál: Praha 1998.

²⁸ MATOUŠEK, O, KROFTOVÁ, A, Mládež a delikvence, Portál: Praha 1998.

1.4 Neformální výchova sociálně znevýhodněné a rizikové mládeže

V předešlých kapitolách jsme si vymezili pojem výchova, volný čas a rizikovou mládež. Zjistili jsme, že výchova s volným časem velice úzce souvisí. Výchovu jsme si rozdělili podle prostředí, ve kterém je realizována na formální, informální a neformální. Formální výchovu jsme si zařadili do souvislosti se školním prostředím. Zbylé dva druhy se pak přímo vážou k volnému času. Vymezili jsme si rovněž rizikovou mládež a představili si její specifika, přičemž jsme došli k závěru, že za rizikovou mládež lze v dnešní době považovat do jisté míry mládež obecně. Z tohoto důvodu se výchova ve volném čase mládeže stává velice důležitým prvkem i vzhledem k preventivnímu aspektu výchovy.

Volný čas je pro sociálně znevýhodněnou mládež rizikem, ale také velkou příležitostí.²⁹ Rizikem je životní styl založený na trávení volného času v partách, při návštěvách hospod, restaurací, heren, diskoték a v nicnedělání, které podporuje vznik sociálně patologických jevů a asociální chování.³⁰

Naopak volný čas může být příležitostí k rozvoji osobnosti. Absence podnětů a kvalitních vzorů z rodinného prostředí může být právě ve volném čase kompenzována. Specifickou zvláštností volného času dětí a mládeže obecně je to, že z výchovných důvodů je žádoucí jeho pedagogické ovlivňování.³¹

Tímto výrokem se nám dostává mimo oblast zájmu výchova informální, neboť tak jak bylo řečeno, probíhá rozptýleně a bez institucionálního začlenění. Jinými slovy v informální výchově nesledujeme pedagogické ovlivňování ve smyslu cílevědomého výchovného procesu.

Naopak do popředí našeho zájmu se dostává neformální výchova. Neformální výchovu realizují právě ti lidé, kteří realizují volnočasové aktivity nebo v tomto čase s mládeží pracují. Tak můžeme odvodit následující: Pakliže je z výchovných důvodů žádoucí pedagogické ovlivňování volného času mládeže, je rovněž žádoucí, aby všichni ti, kteří s mládeží ve volném čase jakkoliv pracují, si byli vědomi této nutnosti a jejich činnost byla výchovnou.

²⁹ PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času: praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 1999.

³⁰ Volný čas a prevence u dětí a mládeže: A co má dítě dělat, když nemá co dělat? In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: www.msmt.cz/uploads/soubory/prevence/olnycas.pdf

³¹ PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času: praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 1999.

Znalost konceptu neformální výchovy se proto jeví, jako velice užitečná. Volnočasové aktivity by neměli jen vyplňovat volný čas, měli by ho především naplňovat.

Neformální výchova ve smyslu naplňování volného času výchovným působením má dlouholetou tradici. Zejména kopíruje vývoj společnosti a rozvoj volného času, kterého mládež má čím dál tím více, což souvisí s tím, že ubylo povinností, které by ho naplňovali. Dětem tak vznikl čas, který je bezprizorní.

Právě těchto bezprizorních dětí (chlapců) si všiml i britský generál Robert Baden Powell, který v roce 1907 v Anglii založil hnutí skauting. Posláním hnutí je podporovat rozvoj osobnosti dětí a mladých lidí, jejich duchovních, mravních, intelektuálních, sociálních a tělesných schopností. Cílem je připravenost jedinců plnit povinnosti k sobě samým, bližním, vlasti, přírodě a celému lidskému společenství.³²

Ve skautingu lze zřetelně spatřit radikální příklad neformální výchovy. Skauting, ale není jediným globálním hnutím, organizací nebo přístupem, které cílevědomě výchovně pracují s mládeží. V tomto kontextu musíme zmínit i Salesiány Dona Bosca. Jedná se o kongregaci katolické církve, která je inspirována italským knězem Janem Boscem (1815–1888), který se věnoval mládeži a výchovnému působení na ni. Právě jeho odkazu se věnuje celá kongregace ve většině zemí světa.³³

Ve výčtu globálně fungujících organizací, hnutí či přístupů bychom mohli pokračovat, ovšem zřejmě by to bylo nad rámec rozsahu i obsahu této práce. Nicméně jeden další globální přístup, který se věnuje neformální výchově mládeže, si ještě představíme a věnujeme mu mnohem větší prostor než výše zmíněným. Ne proto, že by je snad jakkoliv zastíňoval, nýbrž proto, že se jedná o ústřední téma této práce. V příštích kapitolách si představíme social cirkus.

³² Skauting. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Skauting>

³³ Salesiáni. In: *Salesiáni Dona Boska* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://www.sdb.cz/salesiani/>

II. Část „cirkus“

V první části jsme s pomocí odborné literatury popsali pojmy, které nám poskytlí teoretickou základnu pro pochopení social cirkusu. Nyní už víme, že social cirkus souvisí s výchovou, volným časem a popsali jsme si i specifika rizikové mládeže jako největší cílové skupiny, na kterou se social cirkus zaměřuje. Jinými slovy jsme dle názvu první části poodhalili to podstatné, co reprezentuje první slovo v představovaném sousloví „social cirkus“. Cílem druhé části nyní bude zkompletování popisu social cirkusu jako celku. K tomu nám logicky schází nalezení významu pojmu cirkus. I když tato práce nevzniká v rámci oboru divadelních věd nebo příbuzného vědního oboru, kde bychom možná našli práci věnující se cirkusu jako fenoménu, je pro základní orientaci legitimní aspoň stručně se u cirkusu a jeho historie zastavit. V celém zbytku druhé části se budeme věnovat již social cirkusu jako přístupu neformální výchovy a navážeme na závěr první části.

2.1 Stručně k historii cirkusu

Cirkusové umění je bezpochyby jedním z nejrozšířenějších kulturních dědictví na celém světě. Reprezentuje a vždy reprezentovalo schopnost lidí, překonávat fyzické limity a posouvat hranice lidského těla a mysli. Lidé vždy obdivovali akrobaty, kteří dokázali s ladností zvládat náročné cviky, žongléry, kteří prokazovali mimořádné koordinační schopnosti při zápase s gravitací, ekvilibristy, kteří ovládli umění rovnováhy a v neposlední řadě drezuru zvířat, zejména v mistrovské úrovni jezdeckví. Kdybychom pátrali po prvních zmínkách o cirkusovém umění, našli bychom například nástěnné kresby žonglujících žen na vnitřních stěnách egyptských pyramid. Ovšem vznik pojmu cirkus se váže k období starověkého Říma, kde vznikali tzv. „cirky“, stadiony kde se k potěšení lidu prezentovali mistři jezdeckví společně s akrobaty a žongléry. Nejslavnější a největší pak byl Circus maximus s kapacitou neuvěřitelných 320 000 lidí.³⁴

Ve středověku bylo v Evropě cirkusové umění spojováno s potulnými kejklíři a hudebníky, kteří své umění prezentovali kočujíce od města k městu. Zřejmě v těchto dobách se kočovný životní styl stal synonymem cirkusu. Právě tento fakt stavěl cirkusové umělce do protikladu konzervativní a konformní společnosti a cirkusoví umělci byly často považováni za odpad společnosti, zároveň jejich nevázanost lidí lákala a přitahovala.

To se nejvíce projevilo později v 19. století, kdy například toto „cirkusové tajemno“ využil ve svém sociálním románu *Zlé časy* (1854) anglický spisovatel Charles Dickens. Stavěl zde potulné cirkusové umělce do ostrého kontrastu s tehdejší průmyslovou revolucí a s ní spjatou změnou hodnot anglické společnosti.

V dobách, kdy Dickens dokončil svůj román, se už téměř sto let psala nová etapa cirkusu. Shodou okolností se zmínka o ní rovněž objevuje v díle Charlese Dickense, nalezneme ji v jeho prvotině *Bozovy črty* (1836).

Autor se zmiňuje o londýnském „Astley’s Amphitheatre“, považovaném za první institucionalizovaný cirkus, založený v roce 1770. Předvádělo se zde zejména jezdecké umění. Tento počín zakladatele Philipa Astleye odstartoval pojetí cirkusu, jak ho známe dnes, aspoň jeho tradiční formu.³⁵

V 19. století se cirkus z budov, jako byl „Astley’s Amphitheatre“, opět vrátil ke kočování. Z budov se staly stany a koně krom vystupování táhly maringotky po městech. Romantiku

³⁴ Cirkus. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Cirkus>

³⁵ MARIANTHI. *How social circus programs and institutions are promoting and respecting children’s rights*. Berlin, 2010. Magisterská diplomová práce. Freie University Berlin.

takového cirkusu představil Eduard Bass ve svém románu *Cirkus Humberto* nebo Karel Poláček v románu *Bylo nás pět*, v němž mladí hrdinové podlehnou kouzlu krásné krasojezdkyně.

Tuto romantiku si cirkus zachoval i dodnes, jen maringotky již netáhnou dva koně, nýbrž stovky koní pod kapotami kamionů. Tato forma cirkusu se označuje jako tradiční cirkus.

V druhé polovině 19. století zažilo cirkusové umění další revoluci. Tradiční cirkusy byly světem, který byl vzdálený společnosti, lidé chodili do cirkusu pro zážitek, který se vymykal jejich chápání a exotično dokreslovala drezura cizokrajných zvířat. Ve Francii vznikla myšlenka, přiblížení cirkusového umění lidem, skrze ni vznikl tzv. Nový cirkus. Nový cirkus se vzdal využívání zvířat a kladl důraz na využití cirkusového umění jako výrazového prostředku. Cirkus se tak mnohem více přiblížil divadlu. Cirkusoví umělci již nebyli jen anonymní lidé, předvádějící nadlidské výkony, ale herci a tanečníci, kteří využívají cirkusového umění sdělovali celé příběhy. Nový cirkus si rychle získal oblibu po celém světě. Nejznámějšími soubory jsou dnes kanadský Cirque du Soleil či australský Circus Oz. Skrze oblibu Nového cirkusu vzrostla obliba cirkusového umění obecně. Například z žonglování se stal doslova fenomén a jako volnočasové aktivitě se mu věnují tisíce lidí po celém světě. Ne jinak tomu je i s akrobacií či ekvilibristikou.

Atraktivita cirkusového umění láká zejména mladé lidi a stalo se pro mnohé z nich životním stylem. Věnují se mu napříč kontinenty v cirkusových školách a centrech, vyměňují si své dovednosti na mezinárodních setkáních a festivalech, jako je například největší festival žonglování European Juggling Convention (Evropský festival žonglování), který se každý rok koná v jiném evropském městě a navštíví ho tisíce žonglérů a cirkusových umělců z celého světa.

Cirkusové umění se rovněž mnohde stalo nástrojem pro výchovnou práci s mládeží, které cirkus poskytl prostor pro realizaci. Na tomto základě vznikl celý koncept, který je dnes ve světě známý jako social cirkus.

2.2. Social cirkus

„Social cirkus je inovativní přístup, který využívá cirkusového umění jako nástroje k sociální intervenci. Zaměřuje se na nejrůznější ohrožené skupiny žijící v těžkých osobních a sociálních podmínkách. Prioritou social cirkusu není pouze předávání cirkusových technik, ale klade důraz na rozvoj osobnostních a sociálních dovedností. Social cirkus je účinná metoda pro dosažení sociální změny, pomáhá marginalizovaným osobám nalézt místo v komunitě a tuto komunitu svým talentem obohatit“.³⁶

„Za Social cirkus se označuje přístup, který využívá cirkusové umění jako prostředek pro sociální spravedlnost. Užívá alternativní pedagogické nástroje pro práci s ohroženou či marginalizovanou mládeží.“³⁷

„Social cirkus je celosvětově užívaná metodologie, která využívá cirkusové umění k učení důležitých životních dovedností a kompetencí...“³⁸

„Social cirkus je inovativní nástroj pro výchovu a sociální inkluzi dětí, mladých lidí a dospělých s omezenými možnostmi...“³⁹

„Social cirkus je přístup, který k řešení sociálních problémů využívá inovativní spojení cirkusových umění a sociální intervence. Sociální cirkus má za cíl všeobecný rozvoj a sociální inkluzi, převážně mládeže.“⁴⁰

Definování social cirkusu není zcela jednotné. Po celém světě je mnoho organizací věnujících se social cirkusu a existuje mnoho literatury, která zprostředkovává různě formulované definice. Všechny jsou ovšem determinovány samotným názvem a ten spojením slov „cirkus“ a „social“ evokuje fúzi mezi cirkusem a společností. K lepšímu pochopení významu social cirkusu jako pojmu je třeba pátrat po jeho vzniku.

Vznik social cirkusu se datuje k roku 2002, kdy zástupci 12 zemí (Austrálie, Argentina, Brazílie, Kanada, Chile, Kolumbie, Španělsko, Francie, Guinea, Irsko, Maroko, Nizozemsko),

³⁶ Social circus. In: *Cirque du Soleil* [online]. [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: <http://www.cirquedusoleil.com/en/about/global-citizenship/social-circus.aspx>

³⁷ Social Circus. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Social_Circus

³⁸ Community & Social Circus. In: *Let's Circus* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://www.letscircus.com/what-we-do/community-social-circus/>

³⁹ Framework of competences for social circus trainers. In: *Caravan network* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://www.caravancircusnetwork.eu/assets/PDF/LEO1fnaLOW2.pdf>

⁴⁰ LAFORTUNE, Michel. *Community worker's guide: when circus lessons become life lessons* [online]. Quebec: Cirque du Soleil, 2011 [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://sccw.co.uk/wp-content/uploads/2010/09/Community-Workers-Guide.pdf>

podepsali Chartu založení federace social cirkusu (Charter of the Creation of the United Nation of Social Circus).

V dokumentu je popsán rozdíl v chápání social cirkusu jako pojmu. Pojem social cirkus (social circus) byl preferován zástupci Ameriky a Austrálie, Irové a Nizozemci dávali přednost termínu „community circus“. Zástupci Francie kladli důraz na propojení cirkusu a sociální práce jakožto dvou významných entit v přístupu social cirkusu.⁴¹

Charta založení federace social cirkusu dala jasně na srozuměnou, že svou metodologii opírá o teorii sociální práce a využívá cirkusové umění jako nástroj k dosažení cílů sociální práce. Tato formulace je spojovacím prvkem i uvedených definic, vždy jde o užití cirkusového umění jako nástroje k dosažení určitých cílů, přičemž tyto cíle, i když jsou občas v definicích obecně formulovány, jsou vždy latentně spjaté se sociální prací, ke které odkazuje název – social cirkus. Přijmeme-li tuto deskripci, pak základním cílem social cirkusu je osobní blaho účastníka. Úmyslně je zde uveden co nejobecnější termín, neboť za ním se skrývá mnoho determinantů, které k osobnímu blahu člověka vedou.

K přiblížení „osobnímu blahu“ jako cíleného stavu sociální práce (social cirkusu) může pomoci současné pojetí zdraví. Zdraví je definováno WHO jako komplexní stav tělesné, duševní a sociální pohody. Nejedná se tedy jen o absenci nemoci.⁴² Současná filozofie a křesťanská antropologie tento bio-psycho-sociální model ještě rozšiřuje o spirituální složku, která se skrývá – neakcentována – v definici WHO pod „duševní pohodou“. Sociální práce dnes vnímá člověka jako bio-psycho-socio-spirituální jednotku, cílem je osobní blaho člověka, tedy jeho zdraví v tomto komplexním pohledu.

Sociální práce využívá poznatků z psychologie, sociologie, ekonomie, práva, pedagogiky, lékařství a jiných vědních disciplín. V nich nachází teoretickou základnu pro svou praxi a pro naplnění svých cílů a poslání. Social cirkus se tím, že se k principům sociální práce hlásí, zavazuje využívat těchto multidisciplinárních poznatků i ve své praxi.

Sociální práce není úzce zaměřený obor, naopak působnost sociální práce je ve smyslu způsobu práce (metod) a cílových skupin vskutku široká. To vyžaduje schopnost pružně reagovat ve své teoretické základně a čerpat poznatky z výše zmíněných oborů v závislosti na metodě a specifikách cílové skupiny.

⁴¹ BOLTON, Reginald. *Why circus works: how the values and structures of circus make it a significant developmental experience for young people* [online]. Perth, 2004 [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://researchrepository.murdoch.edu.au/401/2/02Whole.pdf>. Disertační práce. Murdoch Univerzity.

⁴² Projekty na podporu zdraví realizované WHO. In: *České zdravotnické fórum* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: http://www.czf.cz/soubory/konf_ckz/prez_steflova.pdf

Sociální práce má tři základní metody:

- individuální práce s klientem
- práce se skupinou (skupinová SP)
- práce s lokalitou (komunitní SP)⁴³

Cílové skupiny, se kterými se sociální pracovníci nejčastěji setkávají, jsou zneužívané, týrané a zanedbávané děti a jejich rodiny, rodiny s jedním rodičem, rodiny v rozvodu, mnohoproblémové rodiny, nezaměstnaní, bezdomovci, uprchlíci, duševně nemocní, lidé s mentálním nebo tělesným postižením, ženy, které se prostituuji, riziková mládež, pachatelé trestné činnosti a práce v rámci probační a mediační služby, staří lidé a umírající.⁴⁴

Social cirkus využívá všechny tři metody sociální práce, jak ve vztahu a přístupu k jednotlivcům, tak skupinám i komunitě.

Social cirkus se rovněž nezaměřuje úzce na jednu cílovou skupinu. Pravdou je, že mnohé definice preferují rizikovou a ohroženou mládež, ale takto formulované definice často pochází z konkrétních organizací, které do své definice dosazují svou cílovou skupinu. Nelze ovšem ignorovat fakt, že mládež a zejména ta ohrožená je vůbec nejrozšířenější skupinou social cirkusu.

Trend, který a priori přisuzuje social cirkusu ohroženou mládež jako hlavní cílovou skupinu, způsobil, že přístupy, které využívají cirkusové umění k (sociální) práci s jinou cílovou skupinou, než je mládež, hledali vlastní označení pro své pojetí.

Vznikli tak názvy jako je „Hendicirque“, který využívá cirkusové umění při práci s lidmi s různým postižením. Dále „Family Circus“, který se zaměřuje na práci s celými rodinami, „Youth Circus“ se ve svém názvu snaží setřást „stigma“ práce s rizikovou mládeží a soustředuje se na „bezproblémové“ děti (jsou-li takové). Zajímavostí a do jisté míry raritou je australský „Women’s Circus“, který pracuje se sexuálně zneužitými ženami.

Tyto přístupy však nejsou samostatné. V kontextu sociální práce jsme dokázali, že jsou to subdisciplíny social cirkusu, čím legitimizujeme ty definice social cirkusu, které ho vymezují v obecnějším měřítku.

Na závěr této kapitoly, by bylo dobré generovat definici, která by odpovídala zjištěným poznatkům a respektovala a reflektovala známé definice:

⁴³ MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2013.

⁴⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2013.

„Social cirkus je globální přístup úzce spjatý s principy, posláním a teorií sociální práce. Využívá cirkusového umění jako nástroje k dosažení cílů, které vyvozuje ze specifických potřeb skupin, se kterými pracuje, a prostředí, ve kterém pracuje.“

Vytvořená definice je relevantním promítnutím odborného pojetí social cirkusu, ale postrádá jeden podstatný fakt: kde se za odborným textem a všemi definicemi schoval humor, zábava, smích, radost a barvy, které k cirkusu, a k social cirkusu nevyjímaje, neodmyslitelně patří?

2.3 Proč cirkus funguje

Proč cirkus funguje jako výchovný nástroj? Existuje mnoho aktivit, které vytvářejí (nebo mohou vytvářet) pedagogické prostředí a tedy prostor pro výchovné působení. Bezesporu za takové aktivity můžeme považovat sporty. Být členem určitého sportovního družstva znamená být součástí kolektivu, a pakliže trenér je motivovaný svým svěřencům předávat i jiné hodnoty než pouze sportovní trénink, jedná se o pěkný příklad pedagogického prostředí. Stejně tak jiné volnočasové aktivity toto prostředí umí docela dobře vytvořit. V čem je tedy cirkus jiný? Má něco navíc?

Nyní opusťme fakt, že se v této práci věnujeme social cirkusu, neboť výchovné působení je implicitní součástí tohoto přístupu. Věnujme se nyní cirkusu jako aktivitě.

Co se vůbec skrývá pod slovem cirkus? V předešlých kapitolách jsme zmínili, že vycházíme z formy Nového cirkusu, pak tedy můžeme vyřadit drezuru zvířat, i když lze konstatovat, že drezura by možná také oslovila některé případné zájemce o volnočasovou aktivitu. Bez drezury nám i tak zbývá množství disciplín.

První je například žonglování. Jak už bylo rovněž zmíněno, je velice rozšířenou aktivitou, která kromě zábavy nabízí zajímavé koordinační cvičení. Akrobacie je pro mladé lidi, kteří experimentují se svým tělem, velice atraktivní a umožňuje v tomto ohledu sebepoznávání. Nejinak ekvilibristika, která rozvíjí umění rovnováhy skrze nejrůznější disciplíny, jako je chůze po laně, balancování na kouli či válci nebo jízda na jednokolce.

K cirkusu neodmyslitelně patří klauni. Klaunerie vyžaduje nácvik herectví, pantomimy a schopnost komunikace. Dále tu máme tanec a v neposlední řadě hudbu. To vše a mnohem více je cirkus.

Jedna ze základních myšlenek cirkusu je týmová práce. Žongléři, akrobaté, ekvilibristi, klauni, tanečníci i muzikanti vystupují pod jednou střešou šapitó. Žonglér ani akrobat sám o sobě cirkus netvoří, teprve ve spolupráci s jinými disciplínami vytváří celek. Právě toto je obrovskou výhodou a potenciálem pro využití cirkusu při práci s mládeží. Každý z nás má různé dispozice, je na něco šikovný, nebo chcete-li, má na něco talent. Ne každý dokáže hrát na piano, ne každý se stane fotbalistou či hercem. To má do určité míry za následek jistou segregaci těch s hudebním sluchem od těch se sportovním nadáním.

Cirkus v tomto kontextu vytváří prostředí nikoli segregáčnické, ale integrační. V cirkusu nalezneme možná poněkud nešikovné a neobratné klauny, kteří tvoří jeden tým s mimořádně zručnými žongléry a mrštnými akrobaty. Tato univerzální přístupnost ale činí z cirkusu velice vhodnou aktivitu, je zkrátka pro každého a každý si dokáže najít v cirkuse to své. Existuje

ještě jeden faktor vyzdvihující cirkus například nad sporty. Každý někdy nejspíše slyšel sportovní motto „Není důležité zvítězit, ale zúčastnit se“. Platí to ovšem ve skutečnosti? Neovlivnila dnešní doba, která klade velký důraz na výkon a vítězství i sportovní odvětví? V cirkusu neexistují poražení a vítězové, cirkus není žádná soutěž. Cirkusové aktivity nabízí prostor pro seberealizaci, spolupráci, přátelství a zábavu.

Nyní jsme se dozvěděli o tom, jak cirkus funguje a co nabízí. Na otázku proč cirkus funguje jako výchovný nástroj pro práci s dětmi a mládeží, odpověď ještě zcela nezazněla.

Otázku, proč cirkus nabízí komplexní přístup k výchově a vzdělávání zejména dětí a mládeže, si kladl doktor Reginald Ernest Bolton. Odpověď hledal ve své disertační práci, kterou obhajoval na Murdoch Univerzity v australském Perthu a která nese název „Proč cirkus funguje: jak hodnoty a struktury cirkusu významně ovlivňují vývoj mladých lidí“⁴⁵.

Reginald Ernest Bolton byl klaun, herec a spisovatel, který svůj život zasvětil cirkusu, obzvláště práci s dětmi a mládeží. Koncept, který představil ve své práci, dnes inspiruje cirkusové školy a organizace po celém světě.

Svůj přístup vysvětloval na metafoře lidské ruky, do níž umístil šest principů, které vysvětlují, proč právě cirkus dovede vytvořit prostředí, které má významný pozitivní vliv na vývoj dětí a mládeže.

K ukazováčku Bolton přiřadil „já“ (Self), k prostředníčku „risk“ (Risk), prsteníček pak ztělesňuje „důvěru“ (Trust), palec „trénink“ (Hard Work, Training), malíček „sny“ (Dreams) a šestý princip „zábavu“ (Fun).⁴⁶ V následujících řádcích si každý z těchto principů přiblížíme a pokusíme se rozšířit koncepci Boltona o informace z jiných zdrojů.

2.3.1. Já

K ukazováčku přiřadil Bolton slovo „já“, v českém překladu, ale nevyznívá tak zřetelně jako v anglickém originálním znění „Self“. Můžeme si ho přiblížit termíny jako identita, individualita či výrazem image. Zastavme se u termínu identita.

Identita je široce používaný pojem. Dnes se objevuje v různých spojeních jako je národní identita, kulturní identita či firemní identita. Co je identita a jaký efekt může mít cirkusové

⁴⁵ BOLTON, Reginald. *Why circus works: how the values and structures of circus make it a significant developmental experience for young people* [online]. Perth, 2004 [cit. 2013-05-09]. Disertační práce. Murdoch Univerzity

⁴⁶ BOLTON, Reginald. *Why circus works: how the values and structures of circus make it a significant developmental experience for young people* [online]. Perth, 2004 [cit. 2013-05-09]. Disertační práce. Murdoch Univerzity

umění na formování identity mladých lidí? Na tyto otázky se pokusíme odpovědět v této kapitole.

„Identita se jako sociálně psychologický pojem definuje jako pojmenování, vyjádření totožnosti, stejnosti, ale i vyjádření těch charakteristik, kterými si osoba či společenství ‚zasluhuje‘ nebo ‚nárokuje‘ uznání a úctu jiných, na kterých zakládá svou hrdost, důstojnost a ‚čest‘. Identita potvrzuje legitimnost a smysl existence jedince a jeho životního příběhu. Identita vyjadřuje naši autenticitu – integritu – kontinuitu – relativní stejnost v čase – odlišnost od jiných – stejnost s lidským druhem a lidskými společenstvími.“⁴⁷

Formování identity, uvědomování si své jedinečnosti začíná u jedinců kolem třetího roku. Největší význam má uvědomování si vlastní identity z hlediska vývojové psychologie v období adolescence.⁴⁸ Utváření identity pokládal v 60. letech za hlavní vývojový úkol významný psychologický teoretik Erik Erikson.

V adolescenci se u jedince zvyšuje míra sebereflexe, která je důležitá pro formování identity. Mladí lidé si utvářejí představy o svém „Já“, o tom jací být nechtějí (nechtěné já), jací by měli být (požadované já) nebo jací by být chtěli (ideální já).⁴⁹

Bolton si v úvodu objasňování tohoto bodu povzdechne, že v dnešní době mladí lidé k sebevyjádření používají mobilní vyzvánění, zároveň tomuto tvrzení staví do kontrastu cirkus, jako osvěžující možnost k vyjádření své identity.

Jak bylo zmíněno v této práci, cirkus není pouze aktivita, ale stává se pro ty, kteří podlehnou jeho kouzlu, životním stylem. Být „cirkusákem“ vždy znamenalo být tak trochu jiný. V kapitole 2.1. Stručně k historii cirkusu jsme uváděli, že tato jinakost byla zapříčiněna kočovným způsobem života, který vyvolával u konzervativní společnosti obavy. Ale i jiné znaky odlišovali lidi od cirkusu od „obyčejných“ lidí. Způsob oblékání, zájmy a nevázanost.

Mladí lidé po celém světě často vyhledávají způsoby jak se odlišit, objevují stále nové styly oblékání, kterými se snaží mnohdy šokovat okolí, nechávají se tetovat či si propíchnou různé části těla. Považují to za cesty k nalezení a vymezení své identity. Rizikové mládež, mnohdy nachází vyjádření své identity v sociálně patologických jevech. Jednoduše pro takovou mládež je někdy přijatelnější být uživatelem drog, alkoholu, vandalem, násilníkem, kriminálníkem než nikým. To je možná důvod, proč cirkus funguje zejména jako nástroj pro

⁴⁷ BAČOVÁ. In: VÝROST, Josef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. Praha: Grada publishing a.s., 2008.

⁴⁸ MACEK, Petr. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 2009.

⁴⁹ MACEK, Petr. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 2009.

práci s takovou mládeží. Dá jim identitu, jsou žongléry, akrobaty, zkrátka umělci. Liší se od společnosti, ale nikterak patologicky a často skrze cirkus společnost nachází cestu k nim.

Například cirkusová škola Ateneu Popular Nou Barris, která pracuje s rizikovou mládeží na periferii Barcelony. Tato škola od roku 1970 působí v dělnické části Barcelony, kde žijí převážně imigranti. Pracuje s mládeží, která často nemá vůbec žádné zájmy a tráví volný čas na ulici. Okolí se cítilo být touto mládeží ohroženo, což potvrzovala i velká kriminalita mládeže ve čtvrti. Cirkusová škola jim dala příležitost k sebevyjádření, svůj volný čas už netrávili pouze na ulici, trénovali žonglování, akrobacii či chůzi na chůdách a připravovali představení. Když pak toto představení prezentovali před místními, zjistili, že se v očích těch samých lidí, kteří na ně vždy hleděli s mírným despektem, zrcadlí něco úplně jiného, úžas, obdiv a konečně také respekt a přijetí jich samých. To, co se snažili získat všemi možnými cestami, které je často ohrožovali a hraničili se zákonem, získali prostřednictvím cirkusu. Cirkus dobře pomáhá při hledání identity a vnímání sebe sama, a proto funguje jako výchovný nástroj pro práci s dětmi a mládeží.

Místo Ateneu Popular Nou Barris bychom si mohli uvést další školy a projekty které pomáhají mladým lidem nalézt odpověď na otázku, čím jsou a čím chtějí a mohou být. Parada Foundation pracuje s dětmi ulic rumunské Bukurešti, Mini Mobil Circus for Children s mládeží v afgánském Kábulu.

2.3.2. Risk

K prostředníčku Bolton přiřazuje jeden z fundamentálních prvků cirkusu – Risk. Žonglér neustále riskuje upuštěním předmětu, provazochodec či akrobat při nezvládnutí techniky dokonce své zdraví. Risk je prvek, který činí cirkus atraktivním, nejen pro diváky, ale i pro samotné artistry. Risk je ale zároveň nedílnou součástí našich životů. Batole, které se učí chodit, riskuje pád, dítě které se učí na kole, rovněž. Student, podcení-li přípravu na zkoušku, riskuje neúspěch. Podnikatel při založení firmy riskuje bankrot. Ne nadarmo se ovšem říká „Risk je zisk“. Dítě se nenaučí chodit nebo jezdit na kole, když nepodstoupí riziko pádu. Student nevystuduje vysokou školu, bude-li se bát zkoušek a podnikatel nebude úspěšným, bude-li mít strach z bankrotu.

Mladí lidé riskují více, to je nepopiratelný fakt. Riskem hledají hranice svých schopností. Podstupují riskantní akce, aby prokázali svou statečnost před svými vrstevníky nebo před sebou samými. Je to normální, děti přirozeně riskují a vystavují se nebezpečí. Například v románu *Knoflíková válka* (1912) od Louise Pergauda nalezneme scény, které popisují zuřivé bitvy mezi dětmi z nepřátelských vesnic, v nichž krvavá zranění působili vrhané kameny. Dospělí si vrhnutí kamenu nejspíš dvakrát rozmyslí, ví, že riskují vážné zranění terče. Děti tento risk podstoupí, právě proto, aby v dospělosti věděli, že kámen není jen bojový prostředek k uzmutí nepřátelských knoflíků a tkaniček, ale i nebezpečnou zbraní.

Žijeme v době extrémů. Na jedné straně rodiče při čtení *Knoflíkové války* nevěřicně kroutí hlavou, jak mohou být rodiče románových hrdinů tak nezodpovědní a dovolí dětem ve volném čase podstupovat toto nebezpečí. Proto pak odmítají dávat děti do skauta, aby neprochladly při nocování pod stanem. Takové děti pak raději vidí doma hrát hry na počítači a jsou hrdí, jak je chrání před „nebezpečným“ světem. Rodiče ovšem riskují často mnohem víc, nedostatek pohybu povede k obezitě, děti budou mít přátele jen ve virtuálním světě, budou se bát sportovat apod.

Dovolíme-li si pokračovat v této představě, takové děti si potom kvůli absenci zdravého risku možná způsobí vážné zranění skokem z třímetrové výšky, protože nevědí, že hrdina v jejich počítačové akční hře, který to umí, nepodléhá standardním fyzikálním zákonům.

Není dobré se tedy vyhýbat riskování, zároveň riskovat přespříliš se nemusí vyplatit. Mladí budou riskovat vždy méně či více. Je tedy dobré nalézt kompromis, zpřístupnit risk, ale v bezpečné míře. Děti budou asi vždy, bez ohledu na to jak nebezpečné to může být, prolézat koruny stromů. Problémem ale bývá, když děti a mládež vyhledávají dramatické

a dobrodružné aktivity zástupným způsobem, pomocí násilí, kriminality, drog, alkoholu apod.⁵⁰

Podstatné je si uvědomit, kdy děti a mládež riskují. Zde se znovu můžeme vrátit k teorii volného času. Právě v něm vzniká prostor pro nebezpečné riskování. V kapitole o volném čase jsme konstatovali, že specifickým znakem volného času (rizikové) mládeže je potřeba pedagogického ovlivňování.⁵¹ Zde je zajímavé si povšimnout souvislosti rizikové mládeže a volného času a pedagogického ovlivňování. Riziková mládež je českým ekvivalentem anglického „Youth at Risk“, v rámci něhož je mnohem více akcentováno slovo risk. V českém termínu je použito slovo riziko, které chápeme jako určité nebezpečí s vysokou pravděpodobností neúspěchu. Tato mládež riskuje a často tento risk vede k neúspěchu, nejvíce se k rizikovému chování přiklání ve volném čase, a z toho důvodu je potřebné pedagogické ovlivňování. Vytvoření prostředí pro „řízený risk“, prostředí, kde se dá touha po adrenalinu z podstoupení risku zažít v bezpečné míře. To je jeden z apelů na neformální výchovu dětí a mládeže obecně, a zejména té rizikové.

Cirkus tímto prostředím bezesporu je. Nabízí mnoho činností, které dokážou stimulovat touhu po riziku. Možná právě proto je velice rozšířeným a fungujícím nástrojem pro práci s rizikovou mládeží po celém světě. Jedná se o neformální výchovu, která implicitně obsahuje (řízený) risk, čímž pozitivně odpovídá na apel vznesený na konci předešlého odstavce, a proto dobře funguje jako výchovný nástroj pro práci s dětmi a mládeží.

Bolton ve své práci uvádí:

„Mladí lidé v Amsterdamu, Austrálii, na Novém Zélandu nebo v Anglii mi často říkali, že nepotřebují drogy, když můžou dělat cirkus. Vzrušení při závěsné akrobacii nebo při žonglování s ohněm je dostatečné, nehledě na to že chůze na chůdách či žonglování vyžaduje takovou koncentraci a soustředění, že čistá mysl je samozřejmostí.“⁵²

⁵⁰ Volný čas a prevence u dětí a mládeže: A co má dítě dělat, když nemá co dělat? In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: www.msmt.cz/uploads/soubory/prevence/olnycas.pdf

⁵¹ PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času: praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 1999.

⁵² BOLTON, Reginald. *Why circus works: how the values and structures of circus make it a significant developmental experience for young people* [online]. Perth, 2004 [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://researchrepository.murdoch.edu.au/401/2/02Whole.pdf>. Disertační práce. Murdoch Univerzity.

2.3.3. Důvěra

Pod dalším prstem, tentokrát prsteníčkem, se symbolicky skrývá důvěra. V této kapitole představíme, jak je důležitá důvěra v lidském životě a jak cirkus umožňuje trénink důvěry. Proč je třeba důvěřovat druhým lidem a sám sobě? Pojem důvěra se dá definovat jako „typ postoje a zároveň mezilidského vztahu, který vyvolává pocit jistoty plynoucí z předsvědčení, že partner komunikace (osoba, instituce) splní určitá očekávání.“⁵³

Důvěra je tedy používána ve vztahu k něčemu nebo někomu druhému, ovšem známe i pojem „sebedůvěra“, který odkazuje ke vztahu k sobě samému. Obecně lze říct, že schopnost důvěřovat sobě i druhým je podobně jako jiné schopnosti založena na zkušenostech. Tyto zkušenosti si člověk osvojuje během výchovy a výchova má nástroje k práci na posílení důvěry v sebe i druhé.

Důvěřovat druhým lidem můžeme tehdy, když máme pozitivní zkušenosti. Čím více jich máme, tím více důvěřujeme druhým lidem. Naopak pakliže se setkáváme s takovým jednáním druhých lidí, které zrazuje naši důvěru, stáváme se nedůvěřiví, což může mít negativní vliv na naše schopnosti orientovat se a vytvářet mezilidské vztahy. Máme-li negativní zkušenost, ztrácíme motivaci podstoupit riziko dalšího zklamání a stáváme se sociálně apatičtí. Podobně je tomu se sebedůvěrou. Pohybujeme-li se neustále v pocitu osobního neúspěchu, stáváme se pasivními v přijímání výzev, zkrátka si nevěříme, že výzvu dokážeme úspěšně zvládnout.

Pasivita v pramenící z nedůvěry v sebe a druhé se může stát velikou překážkou ve vývoji mladého člověka. Proto má výchova za úkol vytvářet takové prostředí, v němž mladý člověk získá zkušenosti, které mu umožní získat důvěru v sebe i druhé. V literatuře volnočasových aktivit nalezneme mnoho „her na důvěru“, které mají tyto zkušenosti zprostředkovat.

Cirkus je v tomto kontextu velice vhodným pedagogickým prostředím, kde lze získávat důvěru v sebe a zároveň nepostradatelnou součástí cirkusu je důvěra v druhé. Trénink cirkusových disciplín obsahuje mnoho výzev. Například žonglování je v tomto ohledu klíčová činnost při práci na posílení sebedůvěry. Existuje velké množství různých cvičení s míčky, které účastníkům předkládají takové výzvy, které snadno splní. K ovládnutí žonglérské techniky je náročná cesta, ale je lemována malými úspěchy, které motivují k jejímu absolvování.

Pro nácvik důvěry je ideálním cirkusovým nástrojem skupinová akrobacie. Není třeba být nadprůměrně fyzicky disponován k realizaci malé lidské pyramidy, daleko důležitější než síla

⁵³ KOLEKTIV. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996.

je důvěra v druhé. S růstem důvěry lze zkoušet i náročnější věci, které sice budou vyžadovat více síly, ale hybnou silou bude vždy důvěra.

Cirkus umí velice dobře vytvořit prostředí důvěry, důvěry mezi trenérem a jeho žákem a důvěry jako elementu přítomného v celé skupině. Umožňuje příležitost k prožití pocitu, že je mi důvěřováno a skrze toto posílení vlastní důvěry v sebe samotného i posílení schopnosti důvěřovat i druhým. I díky tomu cirkus funguje jako výchovný nástroj pro práci s dětmi a mládeží.

Bolton říká, že si mladí lidé zaslouží žít v prostředí plném podpory, kde skrze důvěřování v druhé nacházejí důvěru v sebe. Cirkus jim pomáhá učit se a následovat důležitá životní pravidla. Učí je, že neexistuje nemožné a strach či pochybnosti zažívají v pozitivní atmosféře. Cirkusové prostředí je prostředí dotyku, prostředí podaných rukou a tělesné blízkosti mezi dětmi navzájem i mezi dětmi a dospělými. Toto prostředí je přitom zdravé, neohrožující a bez jakéhokoli sexuálního podtextu.⁵⁴

2.3.4. Trénink

Palec jakožto nejsilnější z prstů lidské ruky reprezentuje v Boltonově metafoře trénink. Trénink je v obecném pojetí definován jako nácvik určité dovednosti. I když bývá nejčastěji spojován s určitou pohybovou aktivitou, známe také trénink dovedností nefyzického charakteru. Například trénink sociálních a emočních dovedností pracuje právě s tématy, jako je komunikace, emoce, sebepojetí, kamarádství, hodnoty atd.⁵⁵

S mnohými z těchto témat jsme se již setkali, ať už v kontextu výchovy nebo při popisu jednotlivých „prstů“ Boltonovy metafory. Trénink těchto dovedností nemusí stát samostatně a často je součástí tréninku pohybových aktivit. Cirkus jako pohybová aktivita má podobně jako jiné pohybové aktivity v komplexním pojetí výrazný psychoregulační a socializační efekt, což úzce souvisí se zmíněným tréninkem sociálních a emočních dovedností.

Psychoregulační efekt se projevuje zejména jako tlumení mentální zátěže nebo příznivé ovlivnění tolerance ke stresu a depresi. Pohybové aktivity mají také relaxační funkci plynoucí ze vztahu svalového napětí a psychické tenze a nezanedbatelný je vliv pohybové aktivity na emoce člověka, neboť pohyb má euforizační vliv. Vyzdvihuje se také estetizující vliv

⁵⁴ BOLTON, Reginald. *Why circus works: how the values and structures of circus make it a significant developmental experience for young people* [online]. Perth, 2004 [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://researchrepository.murdoch.edu.au/401/2/02Whole.pdf>. Disertační práce. Murdoch Univerzity.

⁵⁵ Volný čas a prevence u dětí a mládeže: A co má dítě dělat, když nemá co dělat ?. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: w.msmt.cz/uploads/soubory/prevence/olnycas.pdf

u pohybových aktivit jako je tanec a v našem kontextu sem můžeme řadit rovněž cirkusové aktivity.⁵⁶

Další efekt pohybových aktivit je označován jako socializační. Pohybová aktivita přináší možnost seberealizace, prožitku výkonu a pocit spokojenosti a pohody. Umožňuje navazování pozitivních mezilidských vztahů a rozvoj morálních vlastností a racionálního poznání.⁵⁷

Uvedením psychoregulačního a socializačního efektu v této kapitole jsme akcentovali význam tréninku pohybové aktivity na emoční, psychický a sociální vývoj člověka. Tím jsme trochu zrekapitulovali předešlé kapitoly, které se věnovali tématům souvisejícím s těmito efekty.

Bolton se ve svém výkladu tohoto „prstu“ zaměřuje na význam tréninku pohybové aktivity v kontextu volného času a tělesných účinků. Ty jsou u každé pohybové aktivity důležité. Pozitivně podporují vývoj pohybového ústrojí, zvyšování svalové hmoty, posilování kostry apod.⁵⁸

Jak souvisí pohybová aktivita s volným časem? Zde se již dostaneme ke spojení s volným časem, a to právě přes trénink. Trénink je tedy nácvik určitých dovedností v určitém čase. Právě u dětí a mládeže je nejvhodnější pro trénink pohybových aktivit volný čas. Provozování pohybových aktivit ve volném čase se zdá být ideální náplní, neboť krom zmíněných efektů přispívá ke zdravému životnímu stylu a prevenci sociálně patologických jevů.

Cirkusové disciplíny jsou ve své podstatě technicky náročné pohybové aktivity, které k dokonalému ovládnutí vyžadují dlouhodobý trénink. To ovšem není v kontextu práce s dětmi a mládeží negativní fakt. Ke každé činnosti člověk potřebuje motivaci, která ho u činnosti udrží, a jinak je tomu u pohybových aktivit. Proč například mládež vydrží jezdit na skateboardu a neustále trénovat skoky přes zábradlí i přes bolestivé pády? Je to prestiž u vrstevníků, atraktivita činnosti apod. Motivace věnovat se cirkusovým disciplínám pramení

⁵⁶ Volný čas a prevence u dětí a mládeže: A co má dítě dělat, když nemá co dělat ?. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: www.msmt.cz/uploads/soubory/prevence/olnycas.pdf

⁵⁷ Volný čas a prevence u dětí a mládeže: A co má dítě dělat, když nemá co dělat ?. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: www.msmt.cz/uploads/soubory/prevence/olnycas.pdf

⁵⁸ Volný čas a prevence u dětí a mládeže: A co má dítě dělat, když nemá co dělat ?. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: www.msmt.cz/uploads/soubory/prevence/olnycas.pdf

často z touhy po atraktivní, alternativní, originální činnosti a vzhledem k této motivaci jsou děti a mládež ochotni investovat množství svého času do tréninku.

Bolton uvádí, že rodiče, kteří se děsí představy, že jejich dítě jezdí rychle v autě nebo experimentuje s drogami, se rádi dívají na své děti, které investují každou volnou hodinu do tréninku žonglování nebo jízdy na jednokolce.⁵⁹

Cirkus je o tréninku, mnohdy o velice náročném tréninku, ale jeho kouzlo, které z něj činí atraktivní aktivitu, motivuje k jeho podstoupení. Ti, kteří pak touží ovládnout cirkusovou disciplínu, pak rádi investují svůj volný čas. Vhodné trávení volného času má zásadní význam pro výchovu dětí a mládeže. Cirkus toho vhodného trávení volného času nabízí, a proto dobře funguje jako výchovný nástroj při práci s dětmi a mládeží.

2.3.4. Sny

Poslední prst z Boltonovy metafory, který nám zbývá, je malíček. Ač nejmenší ze všech, hraje významnou roli. Za tímto prstem nalezneme sny a touhy.

Každý člověk má určité sny a touhy, ke kterým směřuje a usiluje o jejich naplnění. Významnou roli hrají právě tyto touhy a sny u dětí. Děti jsou často tázány, jaké jsou jejich sny, čím by chtěli být. Děti tyto své představy často formují na základě vzorů, které na ně udělaly dojem. Chtějí být popeláři, protože je okouzila jízda na stupátku popelářského vozu, chtějí být sportovci, herci a zpěváci, protože je láká jejich sláva, nebo lékaři a inženýři, protože vzorem jsou jim jejich rodiče. Sny jsou hybnou silou jejich úsilí.

V dospívání některé sny zůstávají pouze dětské pro svou naivitu a jiné odpadají, neboť dospívající se obává, že jejich naplnění není v jejich silách. Dospívající ví, že by chtěl být například lékařem, ale obává se neúspěchu a tento sen se přes strach stává pouze snem.

Když dítě spatří žongléra, jak si pohazuje se šesti míčky, nebo akrobata, který své tělo dokáže obratně řídit, možná si řekne, že by chtělo taky zkusit být jako žonglér či akrobat. Sní o tom. Možná chvíli před tím snilo o tom, jak jezdí na popelářském voze, nebo jak hraje ve filmu. Děti mají přirozenou tendenci snít a představovat si. Rozdíl je mnohdy patrný v přemýšlení dětí a dospělých. Dospělý při pohledu na žongléra často řekne: „To bych nezvládl...“, zatímco dítě přirozeně touží to zkusit.

⁵⁹ BOLTON, Reginald. *Why circus works: how the values and structures of circus make it a significant developmental experience for young people* [online]. Perth, 2004 [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://researchrepository.murdoch.edu.au/401/2/02Whole.pdf>. Disertační práce. Murdoch Univerzity.

Cirkus je svět zdánlivě nemožného, svět neustálého překonávání hranic, svět snů. Sny jsou potřeba k touze něco překonávat. Když člověk nechce o něčem snít, nechce ani nic nového hledat. Děti sní neustále a rádi objevují díky snům nové věci. Cirkus je prostředí, v němž se sny stávají skutečností.

Bolton uvádí, že v cirkusových školách existují zakázaná slova. Jsou jimi: „nedokážu“, „těžké“, „neumím“, „nezvládnou“, „trapné“. Jsou to právě ty slova, která lidem často brání k pokusu o naplnění svých snů. Děti, které se věnují cirkusovým aktivitám, netouží pouze po úspěchu, oni ho očekávají.⁶⁰

Cirkusové prostředí učí děti, že to, co se zdálo být nemožné, je reálné a díky tréninku možné. Dítě, které sní o tom, že bude žonglovat se šesti míčky, možná očekává, že když to zkusí, zvládne to snadno. Opak je pravdou, naučit se žonglovat se šesti míčky je náročné a vyžaduje to dlouhý trénink a trpělivost. Ovšem sám tento trénink přinese množství malých úspěchů a radostí ze zvládnutých triků, které přispějí k touze po naplnění snu „o šesti míčkách“.

Není toto vzorec, který se dá aplikovat i na jiné sny? K naplnění snu o tom stát se lékařem je třeba nastoupit na medicínu a každý splněný ročník se dá nazvat dalším míčkem v cestě za splněním snu. Když se pak naučí přidat i ten šestý míček, tedy úspěšně zakončí šestý ročník medicíny, naplní svůj sen.

Cirkus učí děti a mládež vnímat nemožné jako reálné a rovněž je naučí, že ke splnění snu často není snadná cesta. Když je pak někdo uvidí, jak si pohazují se šesti míčky, chodí na chůdách nebo jezdí na jednokolce, možná jim řeknou „To snad není možné?!“ či „To bych nedokázal“. A oni si možná vzpomenou, že to byla jejich reakce, když poprvé spatřili cirkusové umělce, ale vědí, že oni to dokázali a možné to je, protože všechno je možné, jen je důležité to zkusit.

Cirkusové aktivity dětem umožňují poznání, že sny jsou vždy naplnitelné, nehledě na to, jak snové – ve smyslu nereálné – se zdají být. A i proto cirkus dobře funguje jako výchovný nástroj při práci s dětmi a mládeží.

⁶⁰ BOLTON, Reginald. *Why circus works: how the values and structures of circus make it a significant developmental experience for young people* [online]. Perth, 2004 [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://researchrepository.murdoch.edu.au/401/2/02Whole.pdf>. Disertační práce. Murdoch Univerzity.

2.3.5. Zábava

Předešlou kapitolou jsme zaplnili poslední prst, ale zbývá nám ještě jeden bod. Bolton svou metaforu pojmenoval po lidské ruce, tudíž nám zbývá největší část, a tou je dlaň. Právě pod dlaní jakožto největší částí se ne náhodou skrývá zábava.

Zábava je něčím co by se dalo označit za energii cirkusu, něco z čeho cirkus vyrůstá. Přesně tak jako z dlaně rostou prsty. Když se řekne zábava a cirkus, zřejmě každý si vybaví klauna. Klaunerie je zvláštní umění být hloupý co nejvíce seriózně. Děti a mládež mají tuto vlastnost tak trochu přirozenou, a proto jsou vlasatě klauny neustále. Cirkus vytváří prostředí, které je plné zábavy, a proto je pro děti prostředím, kde mohou realizovat tuto svou přirozenost.

Bolton právě v tomto aspektu cirkusu vidí rozdíl mezi sportem. Sport je bezpochyby pro děti rovněž aktivitou, která přináší zábavu, ovšem dnes se sport mění stejně jako společnost. V původním významu je sport slovo odvozené od anglosaského pojmu „disport“, které znamená obveselení, rozptýlení, vlastně útěk od práce, od povinnosti k zábavě.⁶¹

Bohužel se v dnešní době sport stává méně zábavou a více prostředím, které klade stejně jako dnešní společnost důraz na výkon. Děti ve sportovních klubech často podléhají tlakům a ženou se za výkonem a úspěchem, zábava je odsunuta až za tyto hodnoty.

Postavení zábavy v hodnotovém žebříčku cirkusu je právě naznačeno v samotném umístění zábavy do dlaně Boltonovy metafory. S nadsázkou se dá říct, že zábava je v cirkusu „až na prvním místě“. Cirkus není o soutěži a výkonu, je o kreativitě a kooperaci v prostředí plném zábavy. Cirkus zastává tyto hodnoty, které se ze sportu postupně vytrácejí. Umožňuje dětem rozvíjet své sociální, emoční a fyzické dovednosti a učit se lidským hodnotám v prostředí bez tlaku a plném zábavy a přátelství. Zejména proto je cirkus výborný výchovný nástroj pro práci s dětmi a mládeží, a zejména proto cirkus funguje.

⁶¹ Sport. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Sport>

2.4. Social cirkus ve světě

Ve druhé části této práce jsme se již dozvěděli o historických kořenech social cirkusu, dále jsme ho vymezili z hlediska definic uznávaných ve světě a vztahu k sociální práci a rovněž jsme předložili argumentaci, proč je cirkus výhodným výchovným nástrojem pro práci s dětmi a mládeží. V této kapitole se zaměříme na zmapování toho, kde je koncept social cirkusu využíván. Výčet jednotlivých organizací dle geografického rozložení by byl velice rozsáhlý a s vysokou pravděpodobností by byl neúplný. Proto zde představíme významné sítě, které sdružují organizace pracující na bázi social cirkusu.

2.4.1 Cirque du Monde

Cirque du Monde je největší světovou organizací, která sdružuje více než 80 organizací napříč světovými kontinenty. Byla založena v roce 1995 jako příspěvková organizace největšího a neznámějšího kanadského Nového cirkusu Cirque du Soleil. Zaměřuje se na práci s rizikovou mládeží a využívá cirkusové umění k vzdělávání a sociální intervenci.

Posláním Cirque du Monde je pomoc mladým lidem získat zpět sebevědomí a nalézt své silné stránky a rozeznat své skryté talenty. Cirque du Monde nenabízí všelék na nejrůznější sociální problémy, ale snaží se rozptylovat mladé lidi od jejich mnohdy těžké životní situace, chce jim nabídnout odrazový můstek k nové etapě jejich života.

Pracuje s nejrůznějšími cílovými skupinami. Například v Jihoafrické republice pracuje s dětmi narozenými s HIV a motivuje je k podstupování léčby, v Mongolsku pracuje v dětských věznicích, v Kanadě cirkusem pomáhá v prevenci záškoláctví a v Austrálii používá cirkus jako terapeutický prostředek pro ženy, které byly sexuálně zneužity.⁶²

Vybrané organizace, které Cirque du monde sdružuje:

Circus Elleboog (Nizozemsko), Arc-en-ciel (Libanon), Association Jeunesse du Monde (Burkina Faso), Chaîne des Foyers Saint-Nicodème (Kamerun), Sinani- Kwa-Zulu Natal Programme for Survivors of Violence, Zip Zap Circus (JAR), Save the Children UK (Mongolsko), Beyond Social Services (Singapur), Maari Ma Health Aboriginal Corporation (Austrálie), Rede Circo do Mundo Brasil (Brazílie), El Circo del Mundo Chile (Chile), Le Foyer de Choluteca (Honduras), Machincuepa circo social (Mexiko), Jeunesse du Monde (Haiti), Los Angeles Youth Network, The Point, Spring Mountain Youth Camp (USA), Refuge La Piaule du Centre du Québec, C.A.C.T.U.S. Montréal (Kanada)

⁶² Social circus. In: *Cirque du Soleil* [online]. [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: <http://www.cirquedusoleil.com/en/about/global-citizenship/social-circus.aspx>

2.4.2 Caravan Network

Caravan Network je mezinárodní organizace sdružující dvanáct cirkusových center, které se věnují social cirkusu. Jejím hlavním cílem je přispění k zajištění kvality v užívání cirkusového umění jako výchovného nástroje pro práci s dětmi a mládeží v Evropě, a to jak ve formální, tak neformální výchově. Chce upozorňovat na význam začlenění uměleckých přístupů do výchovy. Dále chce podporovat rozvoj mladých lidí, jejich sebevědomí a setkávání mladých lidí z celé Evropy.⁶³

Organizuje semináře, kde se setkávají lidé, kteří pracují v social cirkusu a předávají si své zkušenosti a poznatky.

V kontextu této práce je dobré upozornit, že od roku 2013 je součástí této sítě i pražské centrum pro nový cirkus – Cirqueon.

⁶³ What is Caravan?. In: *Caravan network* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://www.caravancircusnetwork.eu/>

Organizace sdružené v Caravan Network:

Circus Elleboog (Nizozemsko), Ateneu Popular Nou Barris (Španělsko), Belfast Community Circus (Severní Irsko), Ecole de Cirque de Bruxelles (Belgie), PARADA Foundation (Rumunsko), Galway Community Circus (Irsko), Zaltimbang (Lucembursko), Le Plus Petit Cirque du Monde (Francie) Cirqueon – centrum pro nový cirkus (Česká republika), Upsala Circus (Rusko), Cirkus Cirkör (Švédsko), Sorin Sircus (Finsko).

2.4.3 ASCA – Asia-Pacific Social Circus Association

Asia-Pacific Social Circus Association je asociace, která sdružuje social cirkusové programy primárně působící v Asii a Tichomoří. Vznikla v roce 2013 a její aktivity se od té doby zaměřují na budování kontaktů a spolupráce s organizacemi v regionu. Chce vytvářet prostor pro komunikaci, tvorbu nových kontaktů a sdílení zkušeností prostřednictvím pořádání seminářů. Rovněž si klade za cíl vytvořit program dobrovolníků, kteří mohou obohatit sdružované organizace.⁶⁴

Vybrané organizace, které ASCA sdružuje:

Circability Trust (Nový Zéland), Circus in Motion (Singapur), Phare Ponleu Selpak (Kambodža), Cirkidz Inc (Austrálie), Flying Fruit Fly Circus (Austrálie), Vertical Circus (Austrálie), Westside Circus (Austrálie), Aust Circus and Pyhsical Theatre Assoc (Austrálie) Macau Youth Circus Arts (Macao), Mini Mobil Circus for Children (Afganistán).

Zajímavostí je, že se ASCA nebrání spolupráci i s mimoregionálními organizacemi, mezi které patří rovněž pražský Cirqueon, který je členem.

2.4.4. American Youth Circus Organization

American Youth Circus Organization od roku 1998 podporuje organizace využívající cirkusové umění jako výchovný nástroj pro práci s dětmi a mládeží v Severní Americe. Propojuje a pomáhá těmto organizacím v získávání informací, organizuje festivaly a semináře.⁶⁵

⁶⁴ About ASCA. In: *Asian-Pacific Social Circus Association* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://ascassociation.wordpress.com/about/>

⁶⁵ About AYCO. In: *The American Youth Circus Organization* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://www.americanyouthcircus.org/Default.aspx?pageId=631077>

Vybrané organizace, které AYCO sdružuje:

Berkshire Children's Circus, Atlanta Circus Camp, Circus Smirkus, Van Lodofstov Circus, Hilltop Circus , Circus Minimus, Cascade Youth Circus, Sailor Circus, Children's Circus of Middletown, Highland Hall Circus (USA).

2.5. Social cirkus v České republice

Užívání cirkusového umění jako výchovného nástroje pro práci s dětmi a mládeží, nemá oproti Evropě dlouholetou tradici. Jako o prvním zařízení, které začalo experimentovat s cirkusovou pedagogikou, se dá označit brněnský Circus Le Grand. Circus Le Grand od roku 2005 naplňuje své poslání, které je vzdělávání a tvoření prostřednictvím cirkusového umění v zajímavé volnočasové aktivitě pro děti, mládež i dospělé.⁶⁶

Cirkus Le Grand byl po dlouhou dobu jedinou organizací v České republice, která se systematicky věnovala využívání cirkusové pedagogiky. Pravdou ovšem je, že už v době vzniku Cirkusu Le Grand existovali organizace či jednotlivci, kteří se rovněž snažili využívat cirkusovou pedagogiku.

Určitý zlom ve vývoji social cirkusu přineslo pražské centrum pro nový cirkus – Cirqueon, založené v roce 2010. Kromě provozování samotného centra, které sídlí v pražských Nuslích, se aktivně začalo angažovat na evropské social cirkusové scéně. Výsledkem byla realizace projektu Educircation, který vznikl ve spolupráci Cirqueonu s partnery z Německa (The Juggling Center Berlin), Maďarska (Hungarian Juggling Association), Anglie (The Invisible Circus) a Španělska (The Valencian Circus Association). V rámci tohoto projektu, si každý partner připravil určité téma cirkusové pedagogiky, přičemž Cirqueon svou část projektu věnoval právě social cirkusu. V druhém ročníku Educircation, který probíhá v roce 2013/2014, se k partnerským organizacím přidal belgický Cirkus in Beweging a celý projekt je věnovaný výměně zkušeností v social cirkusu a hledání využitelnosti principů social cirkusu v práci s různými cílovými skupinami. Mezi další významné úspěchy na evropské social cirkusové scéně patří přijetí Cirqueonu do mezinárodní sítě Caravan Network v roce 2013. Caravan Network byl již představen v předešlé kapitole.

V roce 2012 inicioval Cirqueon vznik české sítě sociálního cirkusu s názvem Cirkonet. Cílem této sítě je sdružování, vzdělávání a podpora organizací a jednotlivců, kteří se buď aktivně věnují social cirkusu nebo se mu chtějí věnovat. Cirkonet zatím uspořádal dva semináře, první se věnoval social cirkusu obecně a druhý nesl název Hendicirk a byl zaměřen na hledání možností využití cirkusového umění při práci s lidmi se zrakovým postižením.

Právě lidé se zrakovým postižením jsou cílovou skupinou připravovaného projektu „Cirkus naslepo“, který připravuje Cirqueon ve spolupráci se Sdružením na podporu nejen nevidomých Okamžik o.s. Realizace tohoto projektu je naplánována na podzim 2013.

⁶⁶ Cirkus LeGrand. *Cirkus LeGrand* [online]. [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://www.legrando.cz/>

Cirqueon plánuje pokračovat ve spolupráci s Psychiatrickou léčebnou v Bohnicích a v lednu 2014 v areálu realizovat mezinárodní workshop.

I přes svou krátkou historii má v České republice social cirkus dynamický rozvoj, zejména pak v posledních dvou letech. Dá se očekávat, že se bude i nadále rozvíjet. Přípravované a probíhající projekty pražského Cirqueonu potvrzují velký zájem pražského centra pro nový cirkus se aktivně angažovat na mezinárodní scéně a podporovat tu domácí prostřednictvím spravování Cirkonetu, sítě pro rozvoj social cirkusu v České republice.

Závěr

Tato bakalářská práce si kladla za cíl vytvořit ucelený dokument, který by reagoval na fakt, že takový dokument v českém prostředí chybí a vzhledem k rozvoji social cirkusu v České republice je žádán. Práce upozorňuje na význam oboru sociální práce jakožto konstitutivního prvku social cirkusu. Teoretická základna je v České republice velice podceňována a social cirkus má nepříliš jasné vymezení. Lidé a organizace, kteří svou práci nazývají social cirkusem často nemají žádné teoretické informace a politováníhodné je, že social cirkusem nazývají i předvádění cirkusového umění před určitou cílovou skupinou. Práce jasně upozorňuje, že social cirkus je komplexní výchovný přístup, který k naplnění svého cíle používá cirkusové umění jako nástroj. Představuje ho v kontextu volného času a neformální výchovy čímž jasně vymezuje prostor pro realizaci.

Práce apeluje na význam principů sociální práce v praxi social cirkusu, uvádí cíle sociální práce a přístupy a následně je implementuje do konceptu social cirkusu a svou argumentaci podporuje zahraniční odbornou literaturou. Dle zásad sociální práce upozorňuje na nutnost znalosti cílové skupiny a představuje rizikovou a sociálně znevýhodněnou mládež jako největší cílovou skupinu social cirkusu.

Při naplňování cíle představení social cirkusu bylo využito množství zahraniční literatury. Nabízí aktuální informace z předních světových pramenů. Představuje i současný stav social cirkusu ve světě, včetně čtyř hlavních světových sítí social cirkusu.

Významnou částí práce je představení přístupu Reginalda Boltona, který byl rozšířen o jiné relevantní zdroje. Jeho systém 6 principů, který odpovídá na otázku „Proč cirkus funguje?“, může být zdrojem inspirace nejen pro aktivity související s cirkusovým uměním, ale věřím, že mohou inspirovat i jiné aktivity.

Práce rovněž popisuje stav social cirkusu v českém prostředí a jeho dynamický rozvoj a právě prostřednictvím ucelených teoretických informací si klade za cíl procesu rozvoje přispět.

Díky této práci jsem si usouvztažnil témata související se social cirkusem, studium zahraniční literatury mi bylo velkým přínosem. Doufám, že práce přinese informace jak těm, kdo se zajímají o alternativní výchovné aktivity, jiným odborníkům, laikům, tak těm kdo se v social cirkusu aktivně pohybují.

Seznam literatury

- BAČOVÁ. In: VÝROST, Josef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. Praha: Grada publishing a.s., 2008. ISBN 978-80-247-1428-8.
- BOLTON, Reginald. *Why circus works: how the values and structures of circus make it a significant developmental experience for young people*. Perth, 2004. Disertační práce. Murdoch Univerzity.
- ČÁBALOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. Praha: Grada Publishing a.s., 2011. ISBN 978-80-247-2993-0.
- FISCHER, Slavomír a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie*. Praha: Grada publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2781-3.
- HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.
- HOLICKÝ, Vojtěch. *Možnosti využití Cirkusové terapie při léčbě ADHD*. Olomouc, 2012. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci.
- HYTTINEN, Hilka. *SOCIAL CIRCUS: – A GUIDE TO GOOD PRACTICES*. Tampere: University of Tampere, 2011. ISBN ISBN 978-951-44-8618-0.
- KOLEKTIV. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.
- KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann & synové, 1995.
- LABÁTH, Vladimír. *Riziková mládež*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-85850-66-4.
- LAFORTUNE, Michel. *Community worker's guide: when circus lessons become life lessons*. Quebec: Cirque du Soleil, 2011. ISBN 978-2-923847-09-2.
- MACEK, Petr. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál, 2009. ISBN 80-7178-348-X.
- MARIANTHI M. *Research project on social circus programs. How social circus programs and institutions are promoting and respecting children's rights*. Berlín. 2010. Magisterská práce. Freie University Berlin.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.
- MATOUŠEK, O, KROFTOVÁ, A, *Mládež a delikvence*, Portál, Praha 1998. ISBN 80-7178-226-2
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X.

SKOPALOVÁ, Lenka. *Vliv žonglování a jiných psychomotorických aktivit na rozvoj jemné motoriky a reakční rychlosti u žáků se symptomy SPU*. Brno, 2010. Bakalářská práce.

Masarykova Univerzita.

SOBOTKOVÁ, Ivana. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7367-25.

SVOBODOVÁ, Jarmila, ŠMAHELOVÁ Bohumíra. *Kapitoly z obecné pedagogiky*. Brno: MSD s.r.o, 2007. ISBN 978-80-86633-81-7.

PATÍKOVÁ, Kristýna. *Hodnocení tréninku sociálních a emočních dovedností z pohledu jeho absolventů*. Brno, 2009. Bakalářská. Masarykova Univerzita.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II*. Praha: Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-03-4.

PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času: praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Potrál, 1999. ISBN 80-246-1039-6.

TRÁVNÍKOVÁ, Dagmar. *Žonglování*. Brno, 2008 Magisterská diplomová práce. Masarykova Univerzita.

Internetové zdroje:

About ASCA. In: *Asian-Pacific Social Circus Association* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://ascassociation.wordpress.com/about/>

About AYCO. In: *The American Youth Circus Organization* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://www.americanyouthcircus.org/Default.aspx?pageId=631077>

Community & Social Circus. In: *Let's Circus* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://www.letscircus.com/what-we-do/community-social-circus/>

Cirkus. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Cirkus>

Framework of competences for social circus trainers. In: *Caravan network* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://www.caravancircusnetwork.eu/assets/PDF/LEO1fnalLOW2.pdf>

Salesiáni. In: *Salesiáni Dona Boska* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://www.sdb.cz/salesiani/>

Social circus. In: *Cirque du Soleil* [online]. [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: <http://www.cirquedusoleil.com/en/about/global-citizenship/social-circus.aspx>

Social Circus. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Social_Circus

Skauting. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Skauting>

Sport. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Sport>

Projekty na podporu zdraví realizované WHO. In: *České zdravotnické fórum* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: http://www.czf.cz/soubory/konf_ckz/prez_steflova.pdf

Volný čas a prevence u dětí a mládeže: A co má dítě dělat, když nemá co dělat ?. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: www.msmt.cz/uploads/soubory/prevence/olnycas.pdf

What is Caravan?. In: *Caravan network* [online]. [cit. 2013-05-09]. Dostupné z: <http://www.caravancircusnetwork.eu/>